

ISSN 1300-4689

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

YIL:41

SAYI:486

HAZİRAN 2018

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi
(Ulusal Hakemli Dergi)
ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Âlim GERÇEL

Genel Yayın Müdürü
Ömer BÜYÜKBAŞ

Düzenleyiciler

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ
Dr. Ahmet KAYASANDIK, Öğr. Gör. Mehmet BİLGEHAN

HAKEM HEYETİ

- Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Ü)
Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Ü)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü)
Prof. Dr. Kemal GÖDE (S. Demirel Ü'nden Emekli)
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Ü'nden Emekli)
Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa SEVER (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Ü'nden Emekli)
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Ahmet KAYASANDIK (Abdullah Gül Üniversitesi)
Öğr. Gör. Mehmet BİLGEHAN (Erciyes Üniversitesi)
Mehmet ÇAYIRDAĞ (Erciyes Üniversitesinden Emekli)
Yaşar ELDEN (Erciyes Üniversitesi)

Yazışma Adresi

Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ
Telefon – Belgeç: 0 352 231 73 03

İdare Yeri

Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı
Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8
38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com
E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com
erciyesdergisi@mynet.com
alimgercel@gmail.com

YIL: 41 ★ SAYI: 486 ★ HAZİRAN, 2018

İÇİNDEKİLER

SAYFA

<i>Osmaniye'nin Kadırlı İlçesinde Düğün Âdetlerine Bağlı Olarak Gerçekleştirilen Bayrak Dikme ve İstiklâl Marşı Okuma Geleneği</i>	
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK	1
<i>Harid Fedai İçin Tarih (Şiir)</i>	
Dr. Mustafa ASLAN	2
<i>Cingözoğlu Geleneği ve Cingözoğlu Âşık Seyit Osman</i>	
Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ	3
<i>Hikâyet-i Müslim ve Cuhûd ve Kâdı-yı Hums</i>	
Dr. Doğan KAYA	6
<i>Edigey Destanı'ndan Çukurova'ya Sırkıntı (Sarkıntı) Kelimesi ve Sırkıntı (Sarkıntı) Aşireti Üzerine Bazı Değerlendirmeler</i>	
Dr. Öğretim Üyesi Fahri DAĞI	9
<i>Altay ve Tuva Türk Destanları ile Kalevala Destanında Yer Alan Kuş Motifinin Müşterek Yönleri</i>	
Dr. Öğretim Üyesi Ali Osman ABDURREZZAK	15
<i>Kırgızistan – Altay ve Batı Türkçelerinde Al/Kızıl Rengi</i>	
Dr. Yaşar KALAFAT	22
<i>Harid Fedai'de Kıbrıs Kimliği</i>	
Bedrettin KELEŞTİMUR	24
<i>Vuslatın Çiçekleri (Şiir)</i>	
Bülent FEVZİOĞLU	25
<i>Kıbrıs Destanı (Şiir)</i>	
Ozantürk	26
<i>Türk Dünyası Kültürü</i>	
Oğuz ÇETİNOĞLU	27
<i>Türk Dünyası Kültürü-1 Üzerine Bir Değerlendirme</i>	
Ömür KIZIL	29
<i>Kıbrıslı Bir Türk Aydını Harid Fedai</i>	
Dr. Mehmet YARDIMCI	32
<i>Sitem (Şiir)</i>	
Harid FEDAI	33

Fiyat Tarifesi (KDV dâhil)

Sayısı: 10 TL
Yıllık abone bedeli: 90 TL
Resmî abone bedeli (Taahhütlü): 150 TL
Yurt dışı abone bedeli: 40 Euro – 50 Dolar
Dergimiz öğretmen ve öğrencilere %10 indirimlidir.
Reklam bedeli: Reklam sahibinin lütfuna tâbidir.
Havaleleriniz için posta çeki hesabı: Âlim Gerçel, 116866
Vakıfbank Kocasinan Şb. IBAN: TR590001500158007286226630

Baskı

Geçit Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic.
Oymaağaç Mah. 5067. Sok. Nu.: 4-C Mobilyakent Kocasinan/KAYSERİ
Telefon: 0352 320 48 61, Belgeç: 320 48 54
www.gecityayinevi.com E-posta: gecitmatbaacilik@hotmail.com

OSMANİYE’NİN KADIRLI İLÇESİNDE DÜĞÜN ÂDETLERİNE BAĞLI OLARAK GERÇEKLEŞTİRİLEN BAYRAK DİKME VE İSTİKLÂL MARŞI OKUMA GELENEĞİ

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK

*“Bayraksızlar, bayraksızlar
Yere düşse bayrak sızlar
Kadir kıymetin ne bilir
Soysuz-sopsuz bayraksızlar”*

Cukurova’nın yeşillere bürünmüş şehri Kadirli, fizikî ve coğrafi güzelliklerinin yanı sıra, kültürel zenginlikleri ile de dikkatleri çeker. Bu güzel belde, Karacaoğlan’a, Dadaloğlu’na ilham vermiş, Kocaman’ı, Karabulut’u, Feymani’yi, Taşkaya’yı, Hasibe Hatun’u, Behice Batur’u bağrında yetiştirmiş güzide bir şehirdir. Sadece âşıklar mı? Elbette değil... Acılar, ıstıraplar, feryatlar, ağıtıcı kadınların dilinde mısra mısra gözyaşı olup dokunurken türkülerle coşulur fıkralarla gülüp düşünülür bu şehirde... Hele hele Karadenizlilere bağlı olarak anlatılan fıkraların benzeri olan ve Karatepelilere mal edilerek anlatılan öyle fıkralar vardır ki, artık o bölgeyle, o bölgenin insanıyla bütünleşmiştir. Bunlar arasında; “Bir vızdan, bir cızdan”, “Emmini eşek belleme”, “Karatepeli kızın derdi”, “Karışan postallar”, “Az kalsın sakatlık çıkacaktı” vb. fıkralar dilden dile dolaşarak anlatılır. Diğer taraftan masal anlatıcılarının; “yaşamak zorunda olduklarımızla yaşamak istediklerimizi” sistemli bir şekilde anlattıkları masalarda, kendimizi farklı bir dünyaya taşırız. İyilerin mükâfatlandırıldığı, kötülerin cezalandırıldığı, adaletin, doğrunun, haklının sözünün geçerli olduğu bir dünya... Sadece bunlar mı? Elbette değil... Kadirli, efsaneleriyle sınırlar dünyasını aşmış bir şehirdir...! Velilerinden şehitlerine, dağlarından taşlarına kadar her konu, hikâyeleriyle gizemli bir hâl almıştır bu şehirde. Hasan Dede, Yusufçuk kuşu, taşa dönüşen insanlar ayrı ayrı hikâyeleştirilmiştir. Sonra, tarihiyle, Karatepe Açık Hava Müzesiyle, kızların, gelinlerin duygularını ilmek ilmek işlediği Karatepe kilimleriyle, kömbesiyle, köftesiyle, şalgamıyla, kısacası folkloruyla, halk kültürüyle farklı bir yere sahiptir Kadirli...

Hiç şüphesiz, Kadirli’nin bu tür kültürel güzel-

liklerini burada tek tek saymak mümkün değildir. Burada, halk kültürü açısından zengin bir yapıya sahip olan Kadirli ilçemizin, başka yöre ve kültürlerde rastlamadığımız, sadece bir geleneği üzerinde durmak istiyoruz. Bu gelenek, düğünlerde oğlan evine bayrak dikilirken ve indirilirken “İstiklâl Marşı”nın okunmasıdır.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde, birçok gelenek ve görenekte olduğu gibi “evlenme âdetleri”nde de –küçük farklılıklar hariç- bütün Türk Dünyasında benzer uygulamaların olduğunu tespit ettik. Ama Kadirli ve Sumbas’ın bazı köylerinde uygulanan bir gelenek vardı ki, bu uygulamaya bu yörelerimizin dışında hiçbir yerde rastlayamadık. O da yukarıda da belirttiğimiz gibi düğünün başlangıcında bayrağı direğe asarken, sonunda da indirirken, bütün davetliler tarafından hep birlikte İstiklâl Marşının okunması geleneği idi.

Türkçe Sözlükte; “*Bir milletin, belirli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş.*” olarak tanımlanan bayrak, milletler için bir egemenlik sembolüdür. Düğünlerde ise düğünün başladığının ve düğün evinin / oğlan evinin hangisi olduğunun sembolik işaretidir. Anadolu’da düğünler, düğün evine bayrak dikilmesiyle birlikte başlar. Düğün törenlerinin başladığını gösteren ilk uygulama, düğün bayrağının dualarla ve kurban kesilerek dikilmesidir. Buna “bayrak kaldırma/dikme” adı verilir. Çeşitli şekillerde süslenen bayrağın düğün evine dikilmesine sadece Anadolu’da değil, hemen hemen bütün Türk Dünyasında rastlanır. (Düğün bayrağı, Türk bayrağı olabileceği gibi, yörelere göre *şah, nahıl, şimşir, gelbere ve yom* adlarıyla bilinen; meyve ve çeşitli objelerle süslenen, sıırıklara takılı değişik adlardaki ağaç

dallarından da oluşabilir.)

Kadirli ve Sumbas'ın bazı köylerinde, **bayrak dikme / kaldırma** merasimi, Cuma günü, Cuma namazının ardından, oğlan evinde yemekler yendikten sonra gerçekleştirilir. O gün, sabahtan gelen aşçılar büyük kazanlarla düğün yemeklerini hazırlarlar. Sonra, düğün sahiplerinden birini (baba, ağabey, amca, dayı) çağırarak yemek kazanının kapağını açtırırlar. Gelenegge göre, kapağı açan kişi, aşçılara bahşiş vermek zorundadır. Ardından düğünün hayırlı, yemeğin bereketli olması için Kur'an-ı Kerim okunarak dualar edildikten sonra yemek faslına geçilir.

Bu arada bayrak direği, renkli kâğıt ve şeritlerle süslenip tepesine bir soğan¹ ile renkli balonlar ve horoz tüyleri (horozun kuyruk tüylerinden birkaç tane) yerleştirilir. Bazı durumlarda soğanın yerine veya yanına elma da konulur. Elma, üremeyi, çoğalmayı ve kutsallığı sembolize ettiği için önemlidir. Bazı bölgelerde damat tarafından gelinin başına da elma atılır.

Bayrak, genellikle evin çatısına veya evin yakınındaki yüksek bir ağaca asılır. Bu aşamada, sadece Kadirli ve Sumbas'ın bazı köylerinde yaşatılan bir gelenek oldukça önemlidir. O da bayrağın direğe çekilmesi aşamasında **İstiklâl Marşı**'nın okunmasıdır². Düğünde bulunan erkekler genişçe bir sıra oluşturur, hanımlar ve çocuklar ise işlerini bırakarak ayağa kalkarlar. Bir öğretmen veya marşı okutabilecek başka bir kişi öne çıkarak, bunlara **İstiklâl Marşı**'nı okutur. Bu arada bayrak da yavaş yavaş göndere çekilir. Törenin sonuna doğru, marşı okutan kişinin; "*Hayırlı olsun*" demesiyle birlikte silahlar sıkılmaya başlar. Bazı köylerde, bayrak dikilirken bir de kurban kesilir.

Düğünle ilgili gelenekler, bayrak kaldırma töreninden sonra **çabalama/şâbeleme** işlemi ile devam eder. Kına yakma, çeyiz serme ve çeşitli eğlenceler düzenlenir. Düğün, gelin alınıp oğlan evine getirildikten sonra, yine İstiklâl Marşı eşliğinde bayrağın

¹Bu soğanı daha sonra düşüren kişi damada götürerek, ondan bahşiş ister.

²İstiklâl Marşının ne zamandan beri okutulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Büyük bir ihtimalle, 12 Mart 1921'de resmen millî marş olarak kabul edildiği ve 1930 yılında bestelendiği düşünülmüşse, bu geleneğin 70-80 yıllık bir geçmişi söz konusudur.

indirilmesiyle son bulur.

Burada özellikle belirtmeliyiz ki, hemen hemen bütün Türk Dünyasında düğünün yapıldığı ev, buraya asılan bir bayrak veya çeşitli şekillerde süslenmiş bir ağaç ile kendini göstermektedir. Bayrağın dikilmesi veya ağaçların süslenmesi ise dibinde kesilen kurbanla veya okunan dualarla gerçekleşmektedir. Kadirli ve Sumbas'ın bazı köylerinde de yine bayrak töreninde dualar edilmekte, kurbanlar kesilmektedir. Ama burada, başka hiçbir yerde görmediğimiz uygulama, bayrağın göndere çekilirken, yediden yetmişe bütün davetlilerin ayağa kalkarak genişçe bir sıra oluşturup hep bir ağızdan İstiklâl Marşı'nın okumalarıdır.

Sonuç olarak, millî birliğe, millî değerlere sonuna kadar bağlı olan Kadirli insanı, iyi gününde de kötü gününde de bu değerlerini unutmamış, toplumun temelini oluşturan aile ocağının ilk adımı olan düğünlerde de bayrağı asarken, bu bayrağa gösterilmesi gereken saygıyı hem ayağa kalkarak hem de İstiklâl Marşını okuyarak göstermiştir. Temennimiz, bizi geçmişe bağlayan ve temellerimizi sağlam tutan bu geleneklerin aynı şekilde gelecek nesle de aktarılması ve aynı canlılıkta yaşatılmasıdır.

87 YAŞINDA ARAMIZDAN AYRILAN GAZETECİ, YAZAR

HARİD FEDAİ İÇİN TARİH

Talas, 13 Ekim 2017 Cuma, 23.00

Böyle emretmiş Huda ayrıldı cânından tenin
Elveda etti cihana cennet olsun meskenin
Bir hesap yaptım şükür Allah'a varmış kısmetin
Gaye-i arz oldu hakkâ tâm tarihin senin

gaye-i arz / غايه ارض = 2017

Mustafa ARSLAN

CİNGÖZOĞLU GELENEĞİ VE CİNGÖZOĞLU ÂŞIK SEYİT OSMAN

Doç.Dr. Bayram DURBİLMEZ

Avşar Türkmenleri arasında Dadaloğlu'ndan sonra en tanınmış ozanlardan biri Cingözoğlu Seyit'tir. Dadaloğlu'nun ve Cingözoğlu Seyit'in şiirleri arasında dil, üslup ve konu benzerlikleri bulunduğu bilinmektedir. Dadaloğlu'nun ve Cingözoğlu Seyit'in şiirleri genellikle karıştırılmaktadır. Bu durum genellikle Cingözoğlu Seyit'in aleyhinedir. Çünkü Dadaloğlu'nun şöhreti daha yaygın olduğu için, Cingözoğlu Seyit onun gölgesinde kalmaktan kurtulamamıştır. Bu sebeple Cingözoğlu Seyit'in şiirlerinin çoğu da Dadaloğlu'na mal edilmiş olmalıdır. Bu durumu halk bilimi kapsamına giren bütün ürünlerde karşımıza çıkabilecek bir özellik olarak ele almak zorundayız. Çünkü halk bilimi ürünleri kaynak kişiler tarafından benimsenerek onların duygu, düşünce, eğilim ve eğitimleri doğrultusunda -sözlü kültür geleneği içinde- yeniden oluşturulabilme (çeşitlenme) özelliğine sahiptir. Uyarlanabilir olma özelliği yanında, daha az şöhretli bir kişinin adına bağlı olarak aktarılan ürünlerin zamanla daha şöhretli olanın adına bağlanabilmesi (birinin yerine başka birinin geçmesi) de sözlü kültür ürünlerinde görülebilmektedir.

Dadaloğlu'nun gölgesinde kalan Cingözoğlu Seyit, "Cingöz Oğulları" kabilesinde yetişen başka şairleri etkisinde bırakmıştır. Bu durum sonucu "Dadaloğlu Fenomeni/ Olgusu" adı verilen "Dadaloğlu Geleneği"ne benzer bir de "Cingözoğlu Fenomeni/ Olgusu" oluşmuştur. Kaynaklarda "Cingözoğlu Seyit Osman" olarak geçen kimliğin tarihî bir şahsiyet olmaktan öte sözlü kültür geleneği içinde bir olgu (fenomen) kabul edilmesi gerektiği "Cingözoğlu" adına bağlanan şiirlerden de anlaşılmaktadır. Çünkü; Âşık Osman, Âşık Cingözoğlu, Pement Osman, Cingözoğlu Seyit, Cingözoğlu Osman, Âşık Mehmet gibi pek çok "saz şairi" sözlü kültür geleneği içinde "Cingözoğlu Seyit Osman" adı etrafında bir araya getirilmiştir. "Cingözoğlu Seyit Osman" olgusuna "Cingözoğlu Geleneği" adı vermek daha doğru olsa gerek. Cingöz Oğulları kabilesinde çok âşık yetiştiğini yazan Fahri Bilge'ye göre "Cingözoğlu" mahlaslı bir âşık vardır ve bu âşık Âşık Seyid'in dedesi veya babasıdır. "Cingözoğlu" geleneğinin en güçlü temsilcisi ise Seyit Osman'dır. Fahri Bilge, nüfus kayıtlarına göre tespit ettiği Seyid adlı başka bir kişiye daha ulaşır ve Âşık Seyid'in torunu olma ihtimali bulunan bu şahsın da âşık olabileceğini belirtir. Fahri Bilge, Âşık Seyid'in oğlu Âşık Osman dışında başka bir Âşık Osman daha olduğundan da söz eder. Âşık Seyid'in oğlu Âşık Osman ile adaş/ mahlasdaş olan âşık, Karaca Oğlan'ın muasırı olarak gösterilir. Seyit Osman'ın oğlu Cingözoğlu Osman, kendi şiirleriyle yanında babasının şiirlerini de usta malı olarak

söylemiş, Cingözoğlu geleneğinin oluşumunda önemli bir yer almıştır. Seyit Osman ile Dadaloğlu arasında dil ve anlatım özellikleri bakımından benzerlikler tespit edilmektedir. Seyit Osman'ın şiirlerine göre daha zayıf şiirleri olduğu belirlenen Cingözoğlu Osman, şiirlerinde yalnızca kadın konusunu işlemesi bakımından da Seyit Osman'dan ayrılmaktadır. Kendi adını/ lâkabını mahlas olarak kullanan âşıklar yanında, soyadı kanunundan sonra Cingözoğlu soyadını kullanan temsilcilerin de bir araya gelmesiyle Cingözoğlu geleneği mensupları sayıca artmıştır. Cingözoğlu geleneğine bağlı söylenen şiirlerde Âşık Osman, Âşık Seyid, Seyid, Seyid Osman, Cingözoğlu gibi tapşırımlar görülmektedir (Mucuk, 2007:11). Sözlü kültür geleneği içinde kaynak kişilerin yakıştırmaları ve hafıza yanılıklarının da etkisiyle bu geleneğe bağlı şiirlerin sayısı daha da çoğalmaktadır. Sözlü kültür ortamında tespit edilen şiirlerin bu ozanlardan hangisine ait olabileceğini kestirebilmek oldukça zordur. Bu sebeple, bu şiirlerin hepsini ortak bir "Cingözoğlu" olgusu etrafında değerlendirmek çağdaş halk bilimi yaklaşımlarına da uygundur.

Cingözoğlu adına bağlanan şiirler günümüzde de Avşar Türkmenleri arasında dilden dile aktarılmaya devam ediyor. Sözlü kaynaklarla görüşerek bu ürünlerin kaydedilmesi son derece önemlidir. Cingözoğlu şiirlerinin sözlü kaynaklardan derlenerek kaydedildiği defterler de önemli kaynaklardır. Bu konuda Ahmet Şükrü Esen'in ve Fahri Bilge'nin çabalarını saygıyla hatırlamalıyız. Ahmet Şükrü Esen, Kayseri adliyesinde görev yapmış bir halk kültürü sevdalısıdır. Fahri Bilge, Ziraat Bankası Kayseri şubesinde müdürlük yapmış önemli bir derlemeci, yazma eserleri toplayan zengin bir koleksiyoncudur. Ahmet Şükrü Esen'in Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Boratav Arşivi'nde bulunan yirmi yedi defteri ile Fahri Bilge'nin Millî Kütüphane'deki beş defterinde Cingözoğlu geleneğine ait şiirler de mevcuttur. Erciyes Üniversitesi Araştırma Fonuna bağlı olarak 1999'da tamamladığım *Kayseri'de Âşıklık Geleneğinin Tarihî Gelişimi* adlı araştırma projesi kapsamında yazılı kaynaklardan görebildiklerimi -Fahri Bilge'nin Millî Kütüphane'deki defterleri dahil taramış, sözlü kaynaklardan da derlemeler yapmışım. Fahri Bilge'nin derlemeleri arasında şiir örnekleri yanında, Cingözoğlu geleneğini oluşturan temsilciler hakkında da önemli bilgiler bulunmaktadır.

Fahri Bilge, Âşık Seyit'in H. 1235/ M. 1819-1820'de doğduğunu, H. 1300/ M. 1882-1883'ten biraz önce vefat ettiğini belirtir. Avşarlar arasında "Pement" lâkabıyla anılan bu âşık Bilge'ye göre, H. 1297/ M. 1879-1880'de Moskof harbinde hayattadır. Avşar-

lar H. 1264/ M. 1847-1848'de Mecit Paşa tarafından Bozok'a sürüldüklerinde âşık da sürgünler arasındadır. Nebi Dadaloğlu'na göre, Cingözoğlu Seyit 18. yüzyılın sonlarında yaşamış olup babasının adı Pement'tir. Sözlü kaynaklar da Cingözoğlu Seyit'in babası 'Pement Osman' olarak bilinir. Cingözoğlu Seyit'in Osman, Yusuf ve Meryem adlarında üç çocuğu olduğu da anlatılır.

Cingözoğlu Osman, Cingözoğlu Seyit'in oğludur. 19. yüzyılda yaşamıştır. Pınarbaşı'nın Sindel köyüne yerleşmiş, sekiz çocuğu olmuştur. Torunu Halil Cingöz'ün verdiği bilgiye göre Cingözoğlu Osman'ın çocukları; Abuzeyit, Alibaz, Mehmet, Topal, Musa, Eşe, Nazife ve Emik'tir (Mucuk, 2007: 26).

Yazılı kaynaklar yanında kaynak kişilerle de görüşen öğrencim Hakan Mucuk *Cingözoğlu Âşık Seyit Osman Üzerine Bir Araştırma (İnceleme- Metin- Sözlük)* adlı bir yüksek lisans tezi hazırladı. Bu çalışma gösterdi ki, Cingözoğlu geleneğine bağlı şairlerle ilgili yapılmış gereken çok iş var.

"Cingözoğlu" adına bağlanan şiirlerin coğrafyasına baktığımızda; Kayseri, Maraş, Adana ve Yozgat gibi Avşar Türkmenlerinin yoğun yaşadıkları yerlerin öne çıktığı görülür. Kayseri'nin Aziziye/ Pınarbaşı ilçesine bağlı Çörümşek, Kaynar, Kaman, Karahacılı, Kızılören, Kömarmut, Sindel gibi köyler/ kasabalar; Sarız'a bağlı Gerdek Mağra, İmirza, Kabaktepe, Yalak (Yeşilkent) gibi köyler/ kasabalar; Tomarza'ya bağlı Aslantaş köyü ve Taf (Dadaloğlu) kasabası şiirlerde geçen yer adlarından bazılarıdır. Şiirlerde geçen Maraş, Maraş'ın Andırın, Elbistan, Göksun ilçeleri ve Gürün (Sivas) gibi bu coğrafyayla komşu yerlerin adları da, Cingözoğlu şiirlerinin coğrafyası hakkında bilgi vermektedir.

Osmanlı'nın iskân siyaseti sonucu Avşar Türkmenleri ile Fırka-i İslâhiye ordusu arasında yaşanan mücadelelerin, bu mücadelenin sözlü tarihteki yansımalarının âşık tarzı şiirlerle dile getirilmesi konusunda Cingözoğlu Seyit adına bağlanan şiirler oldukça önemlidir. Çünkü Cingözoğlu geleneğine bağlı şiirler daha çok Avşar Türkmenlerinin zorunlu iskânına tepki olarak söylenmiştir. Bu şiirlerde öne çıkarılan değerler "yiğitlik, soyluluk, dayanışma" duygulardır. Aşiret mücadeleleri, iskân sırasında çekilen sıkıntılar, Ruslarla yapılan savaşlar, cesaret, gurbet, ölüm, kışlak ve yaylakların tasvirleri gibi konular Cingözoğlu adına bağlanan şiirlerde belirgindir (Elçin, 1975: 32). "Seyid Osman" mahlasını taşıyan şu şiir de tarihî bir olayın "sözlü tarih"te şekillenerek edebî bir ürüne yansımından ibarettir:

"Cad' oğlu geliyo bakın ilvana
Önünde Avşar var gendini sına
Öttü tüfek seyreyleyin dumana
Elden ele gider ünü Avşarın

Paşabey'in oğlu Del'Osman Ali
Alağenden Mehmet Ağa zorbali
Kurşuna bağrını vermiş Seyfali
Demir gale imiş canı Avşarın

Halil Ağam her attığın düşürür
Cad' oğlunun tebdilini şaşırır
Soyuntusun Mağralılardeşirir
Gannı gömlek oldu donu Avşarın

Aslan Hacıyanın Kel Hamet gördü
El aman vermedi hepsini gırdı
Avşara dayanmaz böyle beş ordu
Bin atlıya bedel onu Avşarın

Seyid Osman der ki sen binler yaşa
Mecit Paşam varıp indi Maraş'a
Gara Cad' oğlu'nu düşürdün dara
Hıncını almahdır sonu Avşarın"

(Durbilmez, 2007: 314-315)

Şiirlerde Sultan Mahmut, Derviş Paşa, Kalender Paşa, Süleyman Bey/ Paşa, Bayazıt Bey, Cadioğlu, Çapanzade, Çerkez Bey, Hacı İbrahim Beyoğlu, Kozanoğlu gibi şahısların adlarına rastlanır. Cingözoğlu şiirlerinde geçen bu şahıslar, Avşar Türkmenlerinin sözlü tarih özelliği taşıyan anlatılarının bilinen kişilidir. "Seyid" mahlasını taşıyan ve "Cingözolu" adına bağlanan bir şiir:

Kurtlar da yaylaya salmayo bizi
Almayo ödü de dutmayo sözü
Tomarza'ya veriñ bir gödo gızı
Bir'ağalar gen'ağzıma söz geldi

Av avlanmaz oldu dağın başında
Gılıçlar elinde galkan döşünde
Tüfek dalda tor şahanlar peşinde
Gannı şavaş edenlerden kim galdı

Toros dağları da Avşarın yurdu
Sor Mecit Paşa'ya darbasın gördü
Emrinde yaşattı Cerid'i Kürd'ü
Yüce beylik sürenlerden kim galdı

Güz gelince Adana'yı boylardı
Bozdoğan Ceritler vashin eylerdi
Aslantaş'ı Binboğa'yı yaylardı
Gara çadır guranlardan kim galdı

Avşar denen goç yiğidin sürüsü
Bozok'ta isganda galdı yarısı
Yüz atlıya sayılırdı birisi
Yavuz ata binenlerden kim galdı

Çok oldu önüne pusular gazan
Takdir böyle imiş bozuldu düzen
Der *Seyid*'im öz yurdumuz Horasan
O günleri bilenlerden kim kaldı (Durbilmez,
2007: 313-314)

Sonuç olarak, Cingözoğlu Âşık Seyit Osman olarak kaynaklarda geçen ve Cingözoğlu geleneği/ okulu/ kolu mensupları olarak adlandırılabilir ozanlar hakkında kapsamlı çalışmalar yapma ihtiyacı devam etmektedir. Avşar Türkmenleri gibi sözlü kültür ocaklarında yetişen insanlarımızın konuyla ilgili hafızalarında/ ellerinde bulunan bilgileri bizimle paylaşmaları, Türk halk kültürüne önemli bir hizmet olacaktır.

Sözlü tarih çalışmalarında önemli birer belge olacağını düşündüğümüz “Cingözoğlu” geleneğine bağlanan şiirlerden bir örnek daha vererek bu kısa yazımızı sonlandıracağız. Söz konusu şiir “Seyit” mahlasını taşıyan 12 dörtlülük bir “Durnalar” destanıdır:

“Durnam kalkmış Anavarza çölünden
Savrun'dan Sumbaş'dan Bucak belinden
Tapan'dan Kırksu'dan Hacin yolundan
Kiraz'ın başına çıkıñ durnalar

Kiraz'ın başından kalkın nazınan
Hacin Göğsu görünmez mi gözünen
Kozanoğlu ava çıkmış bazınan
Gendinizi sarpa çekiñ durnalar

Obruk'tan Çatak'tan yolun üzeri
Yayacı da gariplerin mezarı
Göğdepe burnunda gılıñ nazarı
Eğil boynuñuzu bakıñ durnalar
Allı durnam ordan erce yekiniñ
Garsavran'dan Hökeççe'ye bakınıñ
Teke suyun gıblasından sakınıñ
Engin kalmañ yüksek kakañ durnalar

Dadalı hanına gonmañ savaşıñ
Çok olur âşığı alıcı guşuñ
Şahanlar'da mor sümbüle garışıñ
Ürüzger değdikçe kokuñ durnalar

Durnamıñ gelişi Çukurova'dan
Düzmiş gaterini yüksek havadan
Garaşih elinden Gılıçkaya'dan
Tafıñ özü ora yakın durnalar

Çık Deve yokuşu Mandalıñ düzü
Çıgışıñ çırpınıñ ediñ avazı
Yoncalı dere de Sindel'in özü
Düşüñ Goc'ırmağa akıñ durnalar

Ordan çıkıñ Köleti'niñ dağına
Döner kılavuzu yoluñ sağına
Elbaşoğlu Şahan savar çığına
Ürüstem Ağadan sakın durnalar

Gonak gonak gelir durnamıñ huyu
Tuzasar üstünde Hazerşah köyü
Geç Gızılıırmağa Şarlağañ suyu
Orda cıdalını sokuñ durnalar

Oradan da seher vakti yekiniñ
Eğricenden birez tecze sokunuñ
Çokra'dan da Duran Bey'e dokunuñ
Bağlerin haline bakıñ durnalar

Durnam geldi çıktı Bozok eline
Ötüşürken mayıl oldum diline
Ağdağ kazasınıñ Gonak gölüne
Gendinizi birez döküñ durnalar

Der *Seyid*'im bahar geldi yazınan
Ötüşerek durnam geldi gazınan
Şu bizim yurtları gördü gözünen
Değiyor sineme okuñ durnalar”

(Durbilmez, 2007: 310-312)

Kaynaklar

Dadaloğlu, Nebi, 1957, “Cingözoğlu Seyit Osman”, *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 100, s. 1558.

Dadaloğlu, Nebi, 1957, “Cingözoğlu Seyit Osman”, *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 104, s. 1661.

Dadaloğlu, Nebi, 1958, “Cingözoğlu Seyit Osman'ın Bir Şiiri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 108, s. 1728.

Durbilmez, Bayram, 1999, *Kayseri'de Âşıklık Geleneğinin Tarihi Gelişimi*, Basılmamış Araştırma Projesi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Araştırma Fonu.

Durbilmez, Bayram, 2007, “Âşık Tarzı Şiirlerde Sözlü Tarih (Kayserili ve Yozgatlı Âşıkların Şiirlerinden Örneklerle)” *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni -Bildiriler*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi yayınları, s. 299-317.

Elçin, Şükrü, 1975, “Cingözoğlu Seyit Osman”, *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, c. VII, S.12, Ankara: Erciyes Üniversitesi yayınları.

Kamil, Erkan, 1980, “Halk Ozanları: Cingözoğlu Âşık Seyit Osman”, *Erciyes*, c.III, s. 29, s. 13-17.

Mucuk, Hakan, 2007, *Cingözoğlu Âşık Seyit Osman Üzerine Bir Araştırma (İnceleme- Metin- Sözlük)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Bayram Durbilmez), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Düzenbaz bir kadıyı konu edinen didaktik bir eserdir. Söz konusu kadı Hums Kadısıdır. Kadı'nın dinî hükümleri işine geldiği şekilde yorumlayıp insanları cezalandırması ve bu yönüyle kadılık müessesesine verdiği zararları ortaya koyan mensur bir eserdir. Hikâye, orijinal adı "Hikâye-İ Kadı-yı Belh" olan R. 1300 (M. 1884)'te İstanbul'da basılan eserde yer alan kişi ve hadiselerle müştereklik göstermektedir. Mütercimi M. Kemal olan bu kitap Farsçadan tercüme olunmuştur. Fars veya Arap kaynaklıdır. Eserin baskılarından birisi Seyfeddin Özege kitapları arasındadır ve 7532 numara kayıtlıdır.

Hikâye-yi Cuhud'da anlatılan bazı hadiseler Karakuş Kadı'nın fıkralarında da yer almaktadır.

Bu çalışmamızda metnini verdiğimiz hikâye Taksim Atatürk Kitaplığında Yazma Eserler (Bel_Yz_K_0270_04) bölümünde (T813 HİK T813 HİK 1198 H. 1) numara ile kayıtlıdır. Toplam 143 varak olan bu eser 210 mm X 145 mm ebadındadır.

Hâzâ menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı velî rahmetün vâsi'atün, Mustafa Paşa'nın tuhfesi, düvaz imamlar, maniler, gazeller, türkü, lügazlar, mu'ammâlar, kıt'alar, beyitler/müfredler, beyitlerle klasik Türk musikisi makamları ve Nuri, Yunus, Niyazi, Eşrefoğlu, Hüdayî, Halal, Âşık Ömer, Şuhî, Zühdi, Şerif, Ref'î, Lebib, Kamilî, Levnî, Mahtumî, Gevherî, Gedayî, Vusulî, Karacaoğlan, Kurbî, Mailî gibi şairlerin de şiirleri bulunmaktadır.

Yazma eserin (23b – 26a) varaklarında burada ilim âlemine tanıtmaya çalıştığımız "Hikâyet-İ Müslim ve Cuhûd ve Kâdî-yı Hums" adlı küçük hikâye kaydedilmiştir.

Hikâye Metni

(23b)Râvîler şöyle rivâyet ederler kim zamân-ı evâ'ilde bir Müslim fakîr ile bir ganî Cuhûd komşu var idi. Bu Müslim fakirden Cuhûd zahmet çekkerdi.

Birgün Müslim Cuhûd'un yanına varup karz yüz altun ister.

-Mansûbumdan yine sana edâ ideyin, dedikde Cuhûd eyder ki:

-Ben ol işi beğenmezem ve virmezem. Hoş sana yüz altun vireyin, lâkin sen de bana yüz altunu getirüp yılbaşında vermezsen gövdenin neresinden dilersem bir batman etinden kesüp alayım mı?

Müslim işidüp;

-“Yâ Cemîlû's-Settâr!” deyüp kaçdı.

Bir zamandan sonra Müslim'in aczi ziyâde oldu “Her çi bâd-âbâd” deyüp Cuhûd'a varup ol kavil ile altunu on şâhid-i âdil muvacehesinden aldı. Va'de tamam olacak Kadı'ya vardılar. Kadı eytdi:

-İmdi söyleyin nice şart eylediniz, dedi.

Müslim feryâd idüp.

-Bu Kadı câhildir, hükmüne râzî değilim, dedi.

Cuhûd ibrâm eyledi, va'de tamam oldu.

-Altunumu ver yahut şart-ı mezkûre râzî ol, dedi.

Altun ise harca sürülmüş bulundu. Müslim eytdi:

-Gel bir gayrı Kadı'ya dahi varalum, dedi.

Vardılar. Ol da bu hükmü eyledi. Müslim yine kabûl itmedi. Âhir Hums Kadısı'na kâil oldılar. Müslim, Cuhûd birle yola revân oldular. Yolda giderken bir at sâhibini üzerinden düşürmüş, kaçup gelür. At sâhibi çağırup;

-İyi tutun yahut dönderin, dir.

Müslim bir taş atdı. Atın gözünden dokunup bir gözü çıkdı, gitti. At sâhibi gelüp Müslim'i tutdı. Atın bahâsını ister. Cuhûd eytdi:

-Biz de Kadıya gidiyoruz, gel bile gidelim, dedi.

Ol dahi yoldaş oldu. Yolda bir köye uğradılar. Kati (24a)issi gün idi. Müslim susadı. Bir eve su istemeye vardı. O evde kati kavga var idi. Her kişi bir tarafa kaçdılar. Müslim durduğu yerden kendüyü aşağı atdı. Bir kişi yaturmuş idi. Ol Müslim ol kişinin üstüne düşdi. Ol kişi öldi. Meğer karındaşı var imiş, geldi. Müslim'i tutdı. Çekişerek at sâhibinin katına geldiler. Bunlar da eytdiler.

-Çekişmen. İşte biz de Kadı'ya gidiyoruz. Gel bile gidelim, dediler.

Üçü de yoldaş olup gittiler. Giderken bu Müslim bir evden su istedi. Bir ip ile asulu bardağla su virdiler. Müslim bardağı kakıvirdi. Bardak avratın karnına dokandı. Hâmile imiş, bir oğlan düşürdi. Avratın eri Müslim'i tutup dâvâcılar yanına geldiler. Bunlar eytdiler:

-İşte bizde Kadıya gidiyoruz. Gel sen de bile gidelim, dediler.

Bu dahi yoldaş oldu.

Yolda gördiler; bir kişinin eşiği çamura batmış, bunları görüp çağırup eytdi:

-Yârân, yardım edin. Şu eşiği çamurdan çıkaralım, dedi.

Üşdüler, bir bir yapışdılar. Müslim'e kuyruğu değdi. Müslim zor idüp çekdikde üzülüp eşiğin kuyruğu

elinde kaldı. Eşek sâhibi Müslim'e yapışup;
-Eşeğümü ayıplu eyledün, zararın vir, dedi.
Cemâat eytdiler;
Cümlemiz Kadı'ya gideriz. Gel sen de bile gidelim,
dediler.

Ol dahi yoldaş oldu. Ol cemâ'at gelüp Hums'a
irişdiler. Gördüler; bir kişi bol cübbe giymiş, başında
imâme, bir katıra binmiş, seccâdesin palan üstüne sal-
mış destârı kat kat dizi üzerine dökülmüş mest-kusup
gider.

-Bu kim deyü, sordular.

Muhtesib imiş, bildiler.

-Merhabâ bu şehre, dediler.

Kadı'nın evin sordular. Girip gördüler kim kadı

(24b) Dört ayağı üzre durmuş bir oğlan ardına geç-
miş varup gelür. Bunlar görüp utanup gerü döndiler.

Bir mescide girip gördiler kim kumar oynarlar.
Tahsîn eytdiler.

Amma bu yanadan hayır oldu.

-Kadının işi bitdi, gelin, dediler,

Kadı cemâatı göricek;

-Birer birer gelin, dedi.

Ol Cuhûd ile Müslim ileri gelüp eytdi.

-İşbu Müslümanda yüz altunum var. Va'demiz gel-
dikde gövdesinden diledüğüm yerden bir batman et ke-
süp almak üzre işte kabile işte şâhidler, dedi.

Kadı Müslim'e eytdi:

-Hikâyet böyle midir" dedi. Ol da:

-Ne'am, dedi. Amma Kadı'nın gabâyetin taleb ede-
rim, dedi. Kadı eytdi:

-Var tiz bıçak getir, deyü buyurdu.

Gulâm varup getürdi. Kadı bıçağı alıp Müslim'in
önüne kodı. Müslim dembeste oldu. Andan Kadı
Cuhûd'a eytdi:

-İşte bıçak var, bu adamın gövdesinden nerden
istersen hâcetin kadar kesip al, amma zinhar kesdiğin et
bir miskâl ziyâde yahut eksik olmasun. Eğer olıcak olur
ise boynunu urdururum, dedi.

Cuhûd işitdi. İbret alup mel'ûnî Cuhûd sıtmaları
tutdı dir dir ditredi. eytdi:

-Sultânım elimden gelmez ki, bir batman et kesem
de o da tamam gele. Bu kati müşkil hal olur dedi.

Kadı eytdi:

-Yüri korkma, var kes. Belki tamam çıka dedi.

Cuhûd eytdi:

-Geçdim sultânım, altunumu virsün de, sağlıklan
dedi.

Kadı;

-Yok şer'î değil. Elbette şol kavil eylediğin eti kes-

mek gereksin yahut beş yüz altun vermek gereksin.

Adam atını yedmiyerek;

-Buna mehil koydular, dedi. Etraftan şefâ'at edip
sulhçular araya girip iki yüz

(25a) altuna sulh eytdiler. Cuhûd iki yüz altunu ve-
rip gitti.

Bu kez at sâhibi ilerü gelüp eytdi:

-Ey mevlânâ! İşbu kişiye; "Atımı dönder." didim. Bu
kişi urup bir gözün çıkardı. Kadı eytdi:

Gözü sağ iken ne değerdî".

Herif eytdi:

-Yüz altun.

Kadı buyurdu, bir ustura getürdiler. eytdi:

-Atunu iki biç. Sağ yanını sen al, sol yanını buna vir.

Elli altunu al da var git, dedi. Herif eytdi:

-Öyle ise atımı elli altuna satmış olurum. Şimdiki
hal ol ayıpla doksan altuna almak isterler, dedi.

Kadı eytdi:

-Yok, şer'î değil. Ya atı orta yerinden bölersin, yahut
elli altunu buna ver.

Hezâr şefâ'atle kırk altuna kesdiler, virdi kurtuldu.

Karındaşının kanın taleb eden herif ilerü gelüp hâli
arz eyledi. Kadı eytdi :

Düşdüğü yer bizim mahkeme kadar var mı yüksek-
likde, dedi.

Herif:

-Vardır, dedi.

Kadı eytdi:

-Var medrese damına çık, Müslim aşağıda yatsun.
Üzerine düş. Eğer bu Müslim ölürse, ne güzel, eğer öl-
mez ise nesne yokdur.

Ol kişi medrese üzerine çıkdı. Aşağı bakdı, gözle-
ri kamaşdı. Zîrâ gördi kim kati yüksek idi. "Eğer ben
bundan düşersem, ben de ölürüm. Kanı kim taleb
eder!" dedi.

Kadı eytdi:

-İmdi hüküm böyledir.

Herif eytdi:

-Biraderimin kanını ben buna helal etdim. Varsun
sağlığlam, dedi.

Kadı eytdi:

-Olmaz. Bu Müslüman ölünce senin karındaşının
kanını boynunda götürüp gezdürsün mü? Nice bir gez-
dürsün? Elbette düş bu dahi kandan kurtulsun. Eğer
yok, sen buna beş yüz altun vir, dedi.

Hezâr-ı şefâatıyla iki yüz altuna sulh eytdiler. Virüp
kurtuldu.

Ol bir herif ilerü gelip oğlanın kanın taleb eytdi.
Kadı eytdi.

-Avradını buna ver. Tamam gereği gibi
(25b) eylesün, girü sana teslîm eylesün, dedi. Herif eytdi:
-Efendim avratım mesturedir buna râzı olmaz dedi.
Kadı eytdi:
-Hüküm böyledir.
Herif nâdim olup oğlanın kanından geçdi.
-Helâl olsun, diyerek râzı etdi.
Elinden ne gelür ki Tanrı'nın harâmını sen helâl edesin. Herif eytdi:
-Ya n'itmek gerek, dedi.
Kadı eytdi:
-Meğer beş yüz altun viresin, dedi.
Gücüyle anı da şefâ'at idüp iki yüz altuna sulh eytdiler. Virüp yoluna gitdi.
Bu mahalde eşek sâhibi geldi. Hâlini arz eytdi. Kadı kuluna eytdi:
-Var kula, eşeğimi getir.
Köle de varup getürdi. Kadı eytdi:
İşte bu da eşek, deyüp "bu cem'iyette olanlara kar-
şu al bu eşeğin kuyruğunu kopar, kendi eşeğinin kuyru-
ğu yerine al git, dedi.
Herif dahi kuyruktan yana yöneldi. İşbu eşek dahi bir çifte urdu. Meğer bilmediler ki bu eşek çiftezen imiş. Herife dokunup aklı gitti. Akli gelicek eytdi:
-Ey kadı, da'vâdan ve bu eşeğin kuyruğundan geçdim. Zîrâ kocalığına göre değil, çiftezen imiş. Beni öldüre yazdı.
Kadı eytdi:
Gerçi koca gösterir amma ben bunun yaşını bilürüm. Bu söz ile olmaz, dedi.
Herif eytdi.
-Ya n'eylemek gerek?
Kadı eytdi:
-Her zaman böyle nâdânlık etmez. Hemen ardına geçüp gayret ile kuyruğun kopara gör, hakkını al. Çünkü bunda gelen kimseye zulm olmaz sana da zulm olduğun istemem, dedi. Herif eytdi:
-Bu sözü yalan söyledim.
Kadı eytdi:
-Evvel gerek idi. İnkâr ba'de'l-ikrâr câiz değildir".
Herif eytdi:
-Ya şimdi cürmüm nedir?
Kadı eytdi:
-Yüz altun eşek cerimesi ve yüz altunda ikrardan sonra inkâr cerimesi ve iki yüz altun bu mazluma iftirâ ettüğünden ötürü ol eşeğe zulm edüp kuyruğun kopartmışsın beş yüz de andan
(26a) ötürü ve bu turan kula eşeği bed-hûy etdü-

ğünden ötürü üç yüz altun kalanı sana hibe. Bin altun ver de var git, dedi.

Araya muslihûn girüp anı da üç yüz altuna kesdiler. Derdimend beş kuruşluk eşekden ötürü üç yüz altun verüp kurtuldu. Kadı dahi ol hâsıl olan malın yarusun kendü alup yarusunda Müslim'e verdi. Müslim bir lahza durup gitmedi. Kadı eytdi:

-Meğer bizden şikâyetin var ola?

Müslim eytdi:

-Hâşâ! İhsânın üzerimde çok, lâkin müşkilim var.

Kadı eytdi:

-Nedir Müslim?

Eytdi:

-Muhtesibi gördüm kusa kusa gider.

Kadı eytdi:

-Ben anı köyler üzerine havâle eylemişem. Tâ ki Müslümanlara bed emr şarab satmayalar ki başları ağrıyup mahmur olmayalar, dedi.

Müslim eytdi:

-Ya bu mescidde kumar oynarlar, revâ mıdır?

Kadı eytdi:

-Mescidin vakfı yokdur, kumarbazlara icâreye virdim. Akçesini hasıra ve çerâğa harç edeler.

Müslim eytdi:

-Kamudan ağreb bu kim, bir oğlan ardınıza geçüp sizi çeküp çevirirdi. Sebeb ne ola?

Kadı:

-Bir bu kim ben yetimlerin babasıyım, malları elimdedir. Oğlan bâliğ olmayınca malını teslîm etmezem. Şimdi ol oğlan geldi, "bâliğ oldum" deyü malın ister. İhtiyâten gerçek mi bileyim dedim ve bir de bu kim ben ulular yanına varsam gerek idi. Ol oğlana eteklerimi bir hoşça onar dedim. Ol idi kim ard ettiklerimi serperdi. Henüz dahi anın kaldırmasın, bilmez, toy oğlandır. Yabandan dahi yakında gelmiştir. Bu sebeptendir ki beni pekçe sarsar, dedi.

Müslim Kadı'ya âferin okuyup tahşinler eyledi. Hazır mahsulü alıp kavğadan kurtulduğuna şükürler ve Kadı'ya duâlar idüp gök zengin olup evine doğru acele çıkup gitdi ve bu mevzun kssâyı yârâna yâdigâr bırakup gitdi. Fî 25 R.E Sene 1198 (M. 1784)

Kaynakça:

Akten Sevim-Nail Tan-Hayrettin İvgin, *Türk Halk Edebiyatında Karakuş Kadı Fıkraları*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, , 2008

Hikâye-İ Kadı-Yı Belb, (Mütercimi: M. Kemal), İstanbul, R. 1300, 16 s.

Taksim Atatürk Kitaplığı, (Bel_Yz_K_0270_04) (T813 HİK T813 HİK 1198 H. 1)

EDİGEY DESTANI'NDAN ÇUKUROVA'YA SİRKINTI (SARKINTI) KELİMESİ VE SİRKINTI (SARKINTI) AŞİRETİ ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

Dr. Öğr. Üyesi Fahri DAĞI

Özet

Anadolu sahasında çok bilinmemekle birlikte Hazar'ın doğusunda yaşayan Türk soylu halklar arasında oldukça yaygın bir şekilde anlatılan Edigeş Destanı, Türk destancılık geleneğinin güzel örneklerinden biridir. Destanlar bünyelerinde mensubu oldukları milletin kültür kodlarını taşıyor ve onları gelecek kuşaklara aktarıyorlar. Destanda, han sarkıtı (han sarkıntısı) olarak gördüğümüz ritüel ile Çukurova'da yaşayan Sirkinti aşiretine ad olmuş kelime arasında köken benzerlikleri vardır. Kelime, Eski Türkçeden itibaren Doğu ve Batı Türklüğünde anlam ve şekil değişikliğine uğramadan günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca Edigeş Destanı'nda geçen han sarkıntısı ritüeli ile tasavvufi pîr-i mûğân töreni arasında bazı ortaklıklar görülmektedir. Bu çalışmamızda kökeninin çok eski dönemlere ait olduğunu düşündüğümüz "sirkinti" kelimesi hakkında Türk kökenli halklar (Tatar ve Anadolu Türklüğü) arasındaki ortak düşüncü ve uygulamalar üzerine bazı görüşler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Edigeş, Çukurova, Sirkinti, Han Sarkıtı, Pîr-i Muğân

SOME EVALUATIONS ON EDİGE EPIC, CUKUROVA, "SİRKINTI" WORD AND SİRKINTI TRİBE

Abstract

Although the Edigeş Epic is not very popular in Anatolia, it constitutes one of the best examples of Turkish epic tradition and it is widely told between Turkish noble peoples (Crimean and Kazan Tatar, Bashkir, Nogai, Kazakh, Kirghiz, Uzbek, Altai, Karakalpak) that live in the east of the Caspian Sea. Epics carry cultural codes of the communities where they are told and transfer these codes to future generations. The Edigeş Epic incorporates the common codes of Turkish world in the East and West, although it is not very well-known in Anatolia. One of these codes is the word "sirkinti" (signifying "leakage"). One Turkmen tribe is named by this word in Anatolia since the 16th century. There are similarities between the origins of the word "Sirkinti", which is the name of a tribe living in Cukurova, and the ceremony called as "han sarkıtı" in the epic story. The word still survives without losing its meaning or form since the Old Turkish, which was used in Eastern and Western Turkish world. In addition, there are some relationships between the ritual of "pîr-i mûğân" of the Islamic mysticism and "han sarkıtı" ceremony, which is mentioned in the Edigeş Epic. These relationships are one of the utmost beautiful examples of the Turkish culture, from the Pîr-i Turkistan Ahmed Yesevî dervish lodge, that reach the present day. This declaration asserts opinions on the common thoughts and practices between the Turkish peoples (Tatar and Anatolian Turks) and the «sirkinti» word, of which the origin dates back to ancient times.

Keywords: Turkish, Edigeş, Cukurova, Sirkinti, Han Sarkıtı, Pîr-i Mûğân

Giriş

Bir milleti tanımanın en iyi ve en kolay yolu, o milletin dilini tanımadır. Dil varlıkları, ait oldukları toplumların kültür kodlarını taşıyorlar. Ahlak, töre, edebiyat, müzik, inanç, kısaca insanı sosyal varlık yapan bütün unsurlar dille ortaya çıkar, gelişir ve devam eder. Daha anne karnında öğrenilmeye başlanan dil, mezara kadar insanoğlunu kuşatır. Hatta öldükten sonra da yapılan ritüeller dille gerçekleşir. Kısacası insanoğlu, dili vasıtasıyla var oluş sürecini tamamlar. Bildirimiz, Edigeş Destanı ve Sirkinti Aşireti hakkında kısa bilgi, "sirkinti (sarkındı)" kelimesinin Doğu-Batı Türklüğünde kullanılışı ve "han sarkıtı" ile "pîr-i muğân" ritüeli arasındaki ilişki olmak üzere üç başlıktan oluşmaktadır.

*Bu çalışma 12-14 Eylül 2017 tarihleri arasında Bakü'de yapılan II. Uluslararası Osmanlı Araştırmalarında Yeni Eğilimler adlı sempozyumda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

**Bu çalışma Karabük Üniversitesi Bilimsel Araştırmaları Biriminin KBÜBAP-17-YD-376 sayılı araştırma projesi desteğiyle hazırlanmıştır.

*** Karabük Üniversitesi, fahridagi@gmail.com

Edigeş Destanı ve Sirkinti Aşireti Hakkında Kısa Bilgi

a. Edigeş Destanı

Edigeş Destanı, Hazar'ın batısı hariç diğer Türk boylarında bilinen ve anlatılan milli destanlarımızdandır. Kırım ve Kazan Tatarları dışında Başkurt, Altay, Kazak, Özbek, Karakalpak, Türkmen ve Nogaylar arasında yaşamaktadır. Bu Türk boyları arasında derlenen metinlerde konu ve vaka örgüsü birbirine oldukça yakındır. 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın başlarında Altınordu Devleti içindeki yönetime hâkim olma mücadeleleri destanın ana konusudur. Konu üzerine çalışan araştırmacılar, Edigeş Destanı'nın tarihî gerçeklik bakımından destan sahalardan ayrıldığını söylerler (Çobanoğlu 2003: 43, Arslan 2017: 25). Destanın başkahramanı Edigeş'in mücadele ettiği tarihî şahsiyetler Toktamış ve Timur bunun en önemli kanıtıdır. Ancak bu durum destandaki olayların gerçeği yansıttığı anlamına gelmez. Destan, destan geleneği içinde oluştuğu için abartı ve olağanüstü motifler daha Edigeş'in bir

peri kızı tarafından doğrulmasından itibaren başlar. Bundan dolayı destan tarihî bir vesika değildir. Ancak destandaki kahramanlar tarihî kişilerdir. Destanda olaylar İdil-Ural, Orta Asya, Kuzey Kafkasya ve Kırım olmak üzere oldukça geniş bir coğrafyada geçmektedir. Destanda, Edigey'in, babasını öldürten Toktamış ve diğer düşmanlarıyla mücadelesi anlatılmaktadır. Cengiz Han soyundan olmasa da Altın Ordu devletine hükümdar olmayı başaran Edigey, 20 yıl boyunca devletin başında kalmayı başarır. Moskova'yı kuşatarak Rusları vergiye bağlaması, onu Tatar Türkleri arasında haklı bir üne kavuşturmuştur. Destanın oluşum zamanı olan Altın Ordu dönemi, Tatarların tarihteki en parlak zamanlarıdır. İncelememize konu olan metin, Dr. Rüstem Sulti'nin Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Prof. Dr. Fikret Türkmen danışmanlığında 1998 yılında hazırladığı Edigey Destanının Tatar Anlatmaları Üzerine Bir İnceleme adlı doktora tezinin aynı yıl Türksoy Yayınları tarafından basılan Edigey Destanı'na aittir.

b. Sırkıntı Türkmenleri

Oğuzların Üç Ok koluna mensup olan Sırkıntı Türkmenlerinin Avşar (Sümer Çukur1963: 85, Halaçoğlu 1973: 4) mı yoksa Yıva boyuna mı mensup oldukları üzerine tartışmalar sürmektedir (Yazan 2016: 16-20). Suriye üzerinden Güneydoğu Anadolu bölgesine gelen Sırkıntı Türkmenleri bugün çoklukla Çukurova olmak üzere Akdeniz bölgesinin orta ve batı kısımlarıyla Ege'nin orta ve doğusuna yayılmış durumdadırlar. Sırkıntı kelimesi ve buna bağlı olarak Sırkıntı aşireti ile ilgili ilk belgeler 15. yüzyılın sonu ile 16. Yüzyılın başına aittir. (Sümer 1999: 286; Halaçoğlu1973: 3-5; Yıldırım 2006: 14; Yazan 2016: 16-20, 139). 17. ve 18. yüzyıllarda Sırkıntı Türmenleri başta İçel olmak üzere Çukurova ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde konar göçer olarak yaşamaktaydı. 19. yüzyılda bu bölgelerde devlet otoritesinin zayıflaması üzerine bölgede yaşayan aşiretler devlete asker ve vergi vermeye başlamış, iç karışıklıklar hat safhaya çıkmıştır. Özellikle Kırım Savaşı sırasında bölgedeki aşiretlerin Osmanlı Devleti'ne asker göndermemeleri bölgeye yönelik bir ıslahat hareketini mecbur kılar.

“Cebelibereket ile (Gâvur dağları, bugünkü Amanos dağları) Kozan dağları arasındaki bölgelerden de

asker istenmesine yol açmıştı. Ancak bu istek, bu bölgelerdeki aşiretlerin devlete muhalefeti sebebiyle gerçekleşmemişti. Savaştan sonra Osmanlı hükümeti hem orduya yeni asker kaynakları temin etmek, hem de bölgeyi itaat altına alıp güvenliği sağlamak, eşkıyalığa son vermek, vergileri düzenli bir şekilde almak ve birçok karışıklığa yol açan konar göçer teşekkülleri yerleşik hayata geçirip ziraatı teşvik etmek için bir askerî güç oluşturma kararı almış ve bu güce de Fırka-i İslâhiye denmiştir” (Halaçoğlu 1996: 35). Ancak daha Fırka-i İslâhiye kurulmadan önce Sırkıntı aşireti iskân için devlete müracaat etmiştir (Halaçoğlu 1973: 3).

1876'da Kozan sancağı teşkil edildikten sonra Çukurova aşiretlerinin iskânına başlandı. Çukurova'nın en büyük aşireti olan Avşarlar yaylakları Uzunyayla ve Sarız yöresine iskân edildiler. Kozanoğulları'na yardımda bulunan Tatarlı muhacirleri Kadirli kasabasına, Kırıntılı aşireti, Lek ve Hacılar ile birlikte Kozan kazasının güney yönünde bulunan boş araziye yerleştirildiler. Aynı zamanda Tecirli oymağı Ceyhan nehri civarına, Cerîd aşireti de Bulanık kazasına bağlı Haruniye'ye iskân edildi. Adana ile Sis arasındaki bölgede yaşayan Sırkıntı Türkmen aşireti ise kışlak mahallerinde bırakılarak yaylakları olan İnderesi Kafkas muhacirlerine verildi (Halaçoğlu 1996: 37).

Sırkıntı (sarkındı) Kelimesinin Doğu-Batı Türkçesinde Kullanımı

Bazı kelimeler insan ve toplum üzerinde ciddi etkilere sahiptir. Mesela Türk milleti için Allah, Tanrı, aşk, vatan, kut gibi kelimeler buna örnek olarak verilebilir. Bu bildirimizde konu olan “Sırkıntı” kelimesi de hem Anadolu sahasında bir aşiretin adı olması hem de Doğu Türklüğünde “han sarkıtı” adıyla hükümdar huzurunda ve hükümdar lütfuyla gerçekleşen bir ritüel olması bakımından incelenmeye değerdir. “Sırkıntı” kelimesi hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

“Sırkıntı” kelimesi Türkçe olup, kelimeyi eski Türkçe döneminden itibaren takip edebilmekteyiz. Kelime ilk olarak Dîvânu Lugâti't Türk'te “sarkındı, sarkıt” şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Besim Atalay'ın çevirisinde kelime “sarkındı, sarkındı suw”: su damlası (Kaşgarlı 2006/I: 493) şeklinde verilirken; Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akko-

yunlu çevirisinde ise fiil şeklinde (sarkıt-) “ol tondın su.w sarkıttı o, elbise vb. şeylerden su damlattı.” (Ercilasun-Akkoyunlu 2014: 339) şeklindedir.

Kelime hem Doğu hem de Batı Türklüğünde gelişimini sürdürerek günümüze kadar ulaşmıştır. Doğu ve Batı Türklüğüne ait sözlüklerde kelime ve anlamı şu şekildedir:

Kıpçak Türkçesinde:

Sarkıt: 1. Yemek artığı, 2. Ağızdan Akan salya (Toparlı vd. 2007: 227).

Sarkıt-: Süzme (Toparlı vd. 2007: 227).

Suat Ünlü tarafından hazırlanan Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü'nde kelimenin 14. yüzyılda da Doğu Türklüğünde anlam ve şekil değişikliğine uğramadığı görülmektedir. İbnü Mühenna tarafından 14. Asırda yazıldığı tahmin edilen Arapça, Türkçe-Moğolca lügatte kelime şu şekildedir:

Sarkıt: Bir yudum su ve yemek artığı (Ünlü 2012: 503).

K. K. Yudahin'in hazırladığı Kırgız Sözlüğü'nde kelime şu şekildedir:

Sarkındı: Bir kapta mayi kalıntısı, bütünden akan küçük su sızıntısı; ağaların bakiyesi (Yudahin 1988:639).

Sarkıt: Yemek ve içecek kalıntısı (Yudahin 1988: 639).

Kazan-Tatar Türkçesi'nde bugünkü şekli:

Sark-: 1. Sızmak, akmak. 2. Suyu kurumak, kurumaya başlamak.

Sarkıt-: Sızdırmak, suyunu akıtmak (Öner 2015: 399).

K. K. Yudahin'in hazırladığı Kırgız Sözlüğü'nde kelimenin karşılığı olarak verdiği “ağaların bakiyesi” (Yudahin 1988) anlamı oldukça dikkat çekicidir. Bu da göstermektedir ki Doğu Türkçesinde bu kelime beylerin artığı, bakiyesi olarak yaşamaya devam etmektedir.

Kelime Anadolu ağızlarında oldukça geniş bir coğrafyada Doğu Türkçesindeki anlamlarına yakın bir şekilde yaşamaya devam etmektedir.

Sırkıntı: 1.Yoğurt, pekmez, su gibi sıvıların kaplarından sızan son damlalar, sızıntı, sirkıntı *Nazilli -Aydın, Tokat -Eskişehir, *Ermek -Konya, Belenkeşli *Mersin -İçel, Masara *Mut -İçel (Derleme Sözlüğü 1978/X: 3617), 2.Sıvıların kapta bıraktığı tortu, sirkıntı, Konya (Derleme Sözlüğü 1978/X:

3617), 3. Kocamış erkeğin son çocuğu, Belenkeşli *Mersin -İçel (Derleme Sözlüğü 1978/X: 3617), 4. Sızıntı, sirkıntı Afşar, Pazarören *Pınarbaşı Kayseri (Derleme Sözlüğü 1982/XII), 5. Sızıntı, Süzüntü, sirkıntı, Çorum (Derleme Sözlüğü 1982/XII).

Osmanlı belgelerinde “Sırkıntı” adı 18. yüzyılda “Sarkındı, Sarkındı”, olarak geçerken 19. yüzyılda “sarkındı” ve “sarkındılı” şeklinde küçük bir ses değişikliğine uğramıştır (Yazan 2016: 27).

Eski Türkçe Döneminden günümüze kadar hem Kıpçak hem de Oğuz lehçesinde kelimenin anlamı ve şeklinde bir değişiklik olmamıştır. Kelime her iki lehçede de varlığını günümüzde de sürdürmektedir. Kelimenin içecek ve yemekle ilgisi her iki lehçede de bariz bir şekilde görülmektedir.

Yudahin'in “sarkındı” kelimesini açıklarken “bir kapta mayi kalıntısı, bütünden akan küçük su sızıntısı, ağaların bakiyesi” anlamı ile Edigei Destanı'nda Toktamış'ın Edigei'ye “Han Sarkıtı” sunması arasındaki ilginç benzerliği ve ilişkiyi aşağıda açıklamaya çalışacağız.

Han Sarkıtı ve Pîr-i Mugân

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız “sarkıt, sirkıntı” kelimesi Edigei Destanı'nda önemli bir ritüel olarak karşımıza çıkar. Destanda bu ritüele “han sarkıtı” denmektedir. Divan edebiyatında ve tasavvuftaki pîr-i mugân ile han sarkıtı ritüelleri bazı paralellikler arz etmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için Destanda “han sarkıtı” ritüeline kadar olan yerin özetini ve destanda geçen bu olayı kısaca vermek istiyoruz:

Eski zamanlarda, Semerkant'ı Timur, Bulgar ile Saray'ı da Toktamış Han yönetirmiş. Timur, Toktamış'a bir mektup göndererek Tökli Ayak isimli doğan cinsinden olan kuşu, kendisine vermesini ister. Toktamış buna çok kızar ve karşı bir mektup yazarak Timur'un bu istediğini şiddetle reddeder. Av vakti geldiğinde Toktamış, Tökli Ayak'ın yeni yavrularını uçurmak ister. Kuşunun bakıcısı olan Edigei'nin babası Kutlukaya Bey'i çağırıp kuş yavrularını kendisine getirmesini emreder. Toktamış'ın bütün çabalarına karşın kuşlar uçmaz. Toktamış o an, Kutlukaya'ın Tökli Ayak'ın yumurtalarını değiştirerek, yumurtaları Timur'a gönderdiğini anlar. Bu duruma çok kızan Toktamış, Kutlukaya'nın besikteki oğlu dahil tüm ailesinin öldürülmesini em-

reder. Toktamış'ın beylerinden Cantimir, her ne kadar Toktamış'ın öfkesini yatıştırılmaya çalışsa da başaramaz. Cantimir altı oğlundan en küçüğü olan Kobogıl'ı alıp Kutlukaya'nın oğlunun yerine beşiğe yatırır. Kutlukaya'nın oğlu diye Cantimir'in oğlu katledilir. Cantimir, bu çocuğa Edigey adını verir. Cantimir, bu olayı kimseye anlatmadığı için herkes onu Kobogıl olarak tanır. Edigey, Cantimir'in altıncı oğlu olarak büyür. Edigey, büyüyünce yenilmez bir er olur. Doksan boylu Orda'nın doksan oğlunu çağırıp hepsiyle güreş tutar ve yener. Onlara ant içtirerek kendisine tabi kılar. Yıllar sonra Toktamış Han'ın sarayına girer ve orada beylik alır. Aytulı kızla evlenir. Toktamış Han'ın ikiz kızı olur. Edigey'in hanımı bir oğlan çocuğu doğurur. Toktamış kızları için büyük toy düzenler. Edigey de büyük bir toy verince, Toktamış'ın hanımı Yenike, bu olayı kıskanır. Yenike, Toktamış'a; Kobogıl'ın hükümdar gibi hareket ettiğini, onun Toktamış'tan daha ünlü olmaya başladığını ve Toktamış'ın Kobogıl'a çok fazla değer verdiğini söyler. Bu durumun Toktamış'ın otoritesini sarstığını, sarayda Edigey'e beylerin, çok büyük saygı duyduğunu anlatır. Yenike, Toktamış'a, Kobogıl'ın asılını araştırmasını için baskı yapar. İçine kurt düşen Toktamış, Edigey'i sınar. Birkaç sınaama yaparlar ancak bu bir netice alamazlar. Toktamış'ın beylerinden Kin Canbay, bu işi ancak yüz doksan beş yaşındaki Subra Yırav'ın çözebileceğini söyler. Subra Yırav, kardeş olan Kin Canbay ile Kobogıl'ı karşısına oturarak onlara bir hikâyeye anlatır. Bu hikâyede kimin haklı olduğunu iki kardeşten bulmalarını ister. İkisi de değişik cevaplar verince Yırav, Kobogıl'a sorular sorarak onu konuşturur. Kobogıl'ın gerçek kimliğini tespit eder. Onun, Kutlukaya Bey oğlu Edigey olduğunu söyler. Toktamış bunu öğrenince hem çok kızar hem de şaşırır. Edigeyi öldürmek için hanımıyla birlikte plan yapar. Durumdan dostları Tıngısın ve Angısın'ından haber alan Edigey, son anda saraydan kaçarak hayatını kurtarır (Sulti 1998: 35-74).

...

“Han'ın sağına oturup,
Han hatunu Yenike,
Toktamış'a şöyle söyledi:
‘Edige, Kutlukaya oğlu olduğunda
İçip midesi bulansın,

Başı burada sağ çıkmasın,
Beylerin tuttuğu ak bıçak
Beyler elinden düşmesin!
Kenarı ince kâseyi,
Bir kâseyi ballayıp ver,
Bir kâseyi agulayıp ver.’
Hatun bunu söylerken,
Han hilesin yaparken,
Dinleyip duran Tıngısın
Angısın'a işaret etti.
Bunu anlayan Angısın
Ak otağı bıraktı.
Bağlı duran atların
Üzengi bağını kesip,
Edigey'in ala atını,
Onu yola bıraktı.
Dıştan gelip kapıya,
Edigey'e bunu işaret etti:
‘Toya varsan evvel var,
Evvel varsa yer var,
Evvel var da evvel dön,
Baban bilir manasını!
Timgil Çuvar, tim Çuvar,
Gece bitince gün sana,
Kara lâcın kanadından
Hazırlamaya tüy sana:
Bana şarkı söyleme vakti,
Sana söz söyleme vakti
Üstündeki samur kürk
Baş köşede oturan beylere.
Benim adım Angısın,
Onrakini yoklamışsın.’
Angısın işaret edip ne söylese,
Onu bildi Edigey.
Ağılanıp konulan sarı balı
Canbay tutup gelince,
‘Han sarkıtını iç!’ diye,
Edigey'e verince,
Ağu konulan sarı kâse,
Burnuna gelip deyince,
‘Hay burnum kan kıldı!’ diye,
Burnunu tutup Edigey,
Eşikten atladı.” (Sulti 1998: 74).

Edigey Destanı üzerine doktora çalışması yapan Rüstem Sulti “sarkıntı” kelimesini şu şekilde açıklar: Sarkıt: Han içtikten sonra kâsede kalmış olan içe-

cek. Hanın içtiği kâsede birkaç yudum bırakıp birine içmek için vermesi onun saygısı olarak değerlendirilir (Sulti 1998: 185).

Destandan ve Rüstem Sulti'nin verdiği bilgilerden yola çıkarak "han sarkıtı", Türk töresinde önemli bir ritüeldir, diyebiliriz. Han, bir beyi onurlandırmak istediğinde büyük bir toy düzenleyerek tüm beyleri ve halkı toplar. Toy esnasında içtiği kâsede kalan tortuyu şereflelendirmek istediği beye ikram eder. Bu bey için büyük bir onur kaynağıdır. Böylece kasedeki artığı içen bey toplumda bir statü kazanmış olur.

Han artığını içmek bir bakıma hanın kutundan nasiplenmek olarak da görülebilir. Çünkü Türk hakanları Tanrı kutuna mazhar olmuş kutlu kirşlerdir. Ayrıca ocak dediğimiz sağaltıcı güce sahip insanlarda -ağza tükürerek, sırt sıvazlayarak, el vererek- kendilerinde olan sağaltma gücünü diğer insanlara aktarmaktadırlar.

Bu ritüelin bir benzerini de tasavvufta ve divan edebiyatında pîr-i muğân adıyla görmekteyiz. Pîr-i müğân terkininin Türk edebiyatında ilk örneğini Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde görmekteyiz. Konuya geçmeden önce bu kavramları açıklamak istiyoruz:

Pîr: 1. Farsça yaşlı kişi, ihtiyar anlamına gelen bir kelimedir; Arapçada karşılığı şeyh, mürşit demektir (Uludağ 2012: 286; Bice 2016: 37). 2. Tarikat ehli arasında ise, o tarikatın kurucusu yahut mürşitlerin en ulusu olarak, "Pîr" diye anılır (Bice 2016: 37).

Muğ: 1. Mecusi din adamı, ateşperest, keşiş (Uludağ 2012: 253). Ateşi kutsayan Zerdüştilerin ateş yaktıkları mabetlerinde hizmet eden kişi (Bice 2016: 37), 2. Tasavvufta sadık, mürit, talip, âşık (Uludağ 2012: 253).

Pîr-i Muğân: Muğların pîri, ateşe tapanların pîri; ilahi aşkı öğreten, tattıran veya ilahi aşka varmaya vesile olan; tarikat yolunun rehberi, mürşit (Eraslan 1993: 457). Baş keşiş. Tasavvufta aşk şarabını sunan hakiki ve kâmil mürşit, kutb-ı âlem, rehber (Uludağ 2012: 253). Ateşe tapanların en ulusuna verilen isimdir. Fütüvvet ehlinde, her sanat ehlinin bir pîri vardır (Bice 2016: 37).

Türklerin İslamlaşmasında büyük rol oynayan Hoca Ahmed Yesevî, sadece Türkistan'da değil Kazakistan ve Kırgızistan'dan Tataristan'a bütün Kıpçak

bozkırlarında; Özbekistan'dan Türkiye'ye ve Balkanlara kadar bütün Oğuz yurtlarında Yesevî'ye ait öğretilerin izlerini görmek mümkündür. Onun pîr-i muğânı Hz. Peygamberdir:

Pîr-i muğân hak Mustafa bi-şek biling
Kayda barsang vasfın ayıtıp tazim kılınğ
Dürûd ayıtıp Mustafâğa ümmet bolınğ
Ol sebebdin altmış üçte kirdim yirge (Eraslan 1993: 64).

Pîr-i muğân hak Mustafa, şüphesiz bilin;
Nereye varsanız, vasfını deyip ululayın;
Selam verip Mustafa'ya ümmet olun;
Ol sebepten altmış üçte girdim yere (Eraslan 1993: 65).

Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî, sekiz yaşında pîr-i muğân elinden aşk şarabını içer:
Sikizimde sikiz yandın yol açıldı
Hikmet ayt dip başlarımğa nur saçıldı
Bihamdillah pîr-i muğân mey içürdü
O sebebdin altmış üçte kirdim yirge (Eraslan 1993: 64).

Sekizimde sekiz yandan yol açıldı;
"Hikmet söyle!" dendi, başıma nur saçıldı;
Allah'a hamd olsun, pîr-i muğân mey içirdi;
O sebepten altmış üçte girdim yere (Eraslan 1993: 65).

Tasavvufta aşk şarabını sunan pîr-i muğân, Hz. Muhammed'dir. O, hakiki kâmil mürşittir. Hz. Peygamber elinden mey içen Pîr-i Türkistan ve onun yolunda giden diğer din uluları gerçek aşka ulaşırlar ve pîr makamına çıkarlar. "Bu durumda şeyhimiz Hoca Ahmed, Allah'ın rızasına (sekiz cennete) giden yola girer, nurlara mazhar olur. Bu İlhami bilgi, onun içe doğuşa ve manevi aydınlanmaya mazhar olduğunu gösterir. Bu nimete eren kişi, hikmetle konuşmaya başlar" (Cebecioğlu 1995: 107).

Han sarkıtı ile pîr-i muğân ritüelleri arasında yuvarıkta da göstermeye çalıştığımız gibi ciddi paralellikler görülmektedir. Hanın kadehinde kalan tortuyu içerek şeref ve onur kazanan Edigey ve onun nezdinde Türk alpları ile Hz. Muhammed'in sunduğu kadehteki meyi içerek ilahi aşka ulaşan Yesevî tarikatının kurucusu Hoca Ahmed Yesevî'de gördüğümüz motif ortaklığı dikkat çekicidir.

Pîr-i muğân gerçek hayatta meyhane sahibi olan kişidir. Divan edebiyatında ve Tasavvufta ise bir ta-

rikatın şeyhidir. Mürşit, uzun süren eğitim ve nefis terbiyesinden sonra pîr-i muğânın elinden mey içerek kâmil insan mertebesine ulaşırken, Türk gençleri de “erdem ve hüner” göstermeden alp olamaz ve toplum içerisinde bir statü kazanamazlar. Edigey, hanın düzenlediği toyda “han sarkıtı”nı içerek alplık alırken, Hoca Ahmed Yesevî, pîr-i muğân elinden mey içerek veli olur. Bu her ikisinin de aynı kaynaktan beslendiğinin kanıtıdır.

Sonuç

Eski Türkçeden günümüze kadar hem Batı hem de Doğu Türkçesinde varlığını sürdüren “sırkıntı”, “sarkıt” kelimesi, küçük şekil değişikliği ve anlam genişlemesi dışında önemli bir değişikliğe uğramamıştır. Dîvânu Lugâti't Türk'te “sarkındı, sarkıt”: su damlası (Kaşgarlı 2006/I: 493) şekilleriyle karşımıza çıkan kelime 18. yüzyıl Osmanlı belgelerinde “sarkındılı” (Yazan 2016:27) halini korumaktadır. Aynı durum Doğu Türkçesi içinde geçerlidir: Sarkındı: Bir kapta mayi kalıntısı, bütetten akan küçük su sızıntısı; ağaların bakiyesi (Yudahin 1988), Sarkıt: Yemek ve içecek kalıntısı (Yudahin 1988). Yaklaşık bin yıllık bir zaman sürecine ve binlerce kilometrelik mesafeye rağmen kelimenin şekil ve anlam değişikliğine uğramaması Türk dilini gücünün bir kanıtıdır.

Anadolu'da bir Türkmen oymağının adı olan; Hoca Ahmed Yesevî'den Edigey'e kadar Doğu Türklüğünde “han sarkıtı”, Batı Türklüğünde “pîr-i muğân” olarak adlandırılan ve bir bakıma kişinin Tarikata ve Han meclisine kabulünün bir nişanı olan ritüeller “sırkıntı” kelimesi etrafında cereyan etmektedir.

İnsanın ve insanlığın giderek daha da yalnızlaştığı çağımızda Türklüğün ortak değerleri olan destanlar, sırkıntı, han sarkıtı ve pîr-i muğân gibi olgular bizi birbirimize daha da yaklaştıracaktır. Türk dünyasındaki coğrafi uzaklıklar ne kadar fazla olsa da Türk milletinin kültür kotları görünenden çok daha fazladır.

Basit ve neredeyse anlamsız gibi görünen (sırkıntı) bir kelimenin aslında hiç de önemsiz olmadığını, Türk dilinin bütün kelimeleri gibi onun da Türklük bilimi açısından önemli bir yere sahip olduğunu görmüş olduk. Türk dili var oldukça bir gün mutlaka Türk milleti arzulan birlikteliğe kavuşacaktır.

Kaynakça

- Arslan, Mustafa (2017). Başkurt Türklerinin Tarihî Destanı İdigey ile Moradım, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Bice, Hayati (2016). Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Cebecioğlu, Ethem (1995). Hoca Ahmed Yesevî, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 34, S. 1.
- Çobanoğlu, Özkul (2003). Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eraslan, Kemal (1993). Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Halaçoğlu, Yusuf (1973). Fırka-İslâhiye ve Yapmış Olduğu İskân, Tarih Dergisi, S. 27, s. 1– 20.
- Halaçoğlu, Yusuf (1996). Fırka-İslâhiye, İslam Ansiklopedi C. 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmud (2006). Divanü Lûgat-it-Türk, (çev. Besim Atalay), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmud (2014). Dîvânu Lugâti't-Türk, (çev. Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, Mustafa (2015). Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sulti, Rüstem (1998). Edigey Destanı, Ankara: Türksoy yayınları.
- Sümer, Faruk. (1963). Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın 2.Yarisına Kadar), TAD., s. 1- 111.
- Sümer, Faruk (1999). Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı, Destanlar, İstanbul: Türk Dünyası Arattırma Vakfı.
- Toparlı, Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı (2007). Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü X (1978), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü XII (1982), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (2012). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Ünlü, Suat (2012). Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Yazan, Şamil (2016). Sırkıntı Türkmenleri, İstanbul: Ark Kitapları.
- Yıldırım, Faruk (2006). Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yudahin, K. K. (1988). Kırgız Sözlüğü C. II, (Türkiye Türkçesine Çeviren Abdullah Taymas), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

ALTAY VE TUVA TÜRK DESTANLARI İLE KALEVALA DESTANINDA YER ALAN KUŞ MOTİFİNİN MÜŞTEREK YÖNLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali Osman ABDURREZZAK

Özet

Hayvan âlemi içerisinde kuşlar evreni ve kendisini anlamlandırmaya çalışan insanoğlu için her dair ilgi alanı olmuştur. Yapısal özelliğinden yola çıkarak kutlu gökyüzünde dolaşabilen, gök tanrı inancı bağlamında göksel güce en yakın olabilen bir varlık olma özelliği nedeniyle kutsal sayılmıştır. Dolayısıyla şamanlar trans hallerinde kuş kılığına girerek, temsili şekilde gök tanrının yanına çıkarlar ve yalnızca sözlerin yetersiz kaldığı ve hareketler ile anlam kazandığı ritüeller ortaya koyarlardı. Bu çalışmada mitolojik kuş motifinden örnekler ile ortak yönler tespit edilmeden önce motif üzerine yapılan tanımlamalar ortaya konulacaktır. Bunun ile birlikte Ural-Altay dilleri üzerine yapılan çalışmalar ve görüşler neticesinde bir kültürün coğrafi sınırlar ile çizilemeyeceği ve bir toplumunun maddi ve manevi mirasının taşıyıcısı olan kültürün bulunduğu sınırların dışına çıkabileceğini gösteren tarihsel veriler sunulacaktır. Çalışmamızda tespit edilen kuş motiflerinin bu bağlamda değerlendirilmesi yapıp mitolojide olumlu ve olumsuz niteliklere sahip kuşların ortaya konulması, Altay ve Tuva Türklerine ait mitolojik unsurlar ihtiva eden destanlar ve Fin destanı Kalevala'dan verilen örnekler ile tespit edilerek ve mitik zaman algısının kuş motifi üzerinde oluşturduğu inanç sistemi çözümlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk ve Fin, mitoloji, kuş motifi.

Common Aspects Of The Bird Motif In Kalevala Epic With Altai And Tuva Turkish Epics

Abstract

In the animal world, birds have always been an area of interest for the universe and mankind trying to make sense of it. It is sacred because of its property of being able to walk in the holy sky by way of its structural feature, being the closest to the celestial god in the context of the heavenly god of faith. So the shamans entered the bird's nest in the trance state, moving to the sky god by way of representation, and found rituals in which only words were inadequate and gained meaning with movements. In this study, the definitions made on the motif will be revealed before the common directions with the examples from the mythological bird motif are determined. Besides, studies and opinions on Ural-Altai languages will be presented with historical data showing that a culture cannot be drawn with geographical boundaries and that it can go beyond the boundaries of the cult which is the bearer of the material and spiritual heritage of a society. In this study, birds motifs were determined in this context and the birds with positive and negative qualities in the mythology were revealed, the epics containing the mythological elements of the Altay and Tuva Turks and the examples given from the Fin epic, Kalevala and the belief system formed by the mythical time perception on the bird motif it will try to be resolved.

Key words: Turkish and Fin, mythology, bird motif.

Giriş

Türk ve Fin kültürüne ait mitolojik kuş motifi yapısına yönelik bu çalışmanın amacı ortak kültürel yapıları ve bu yapıların nedenselliğini tespit etmeye çalışmaktır. Tabii ki iki farklı kültür coğrafyasının ortak yapıları böyle bir çalışmaya sığdırılmaz ancak bir motife dair örneklerden yola çıkılarak, bazı tarihsel veriler ve kültür göçüne yönelik verileri ortaya koyularak kültürel benzerlik ve farklılıklardan söz edilebilir. Bu açıdan Ural-Altay dilleri üzerine yapıla çalışmalardan ve görüşlerden hareketle bir kültürün coğrafi sınırlar ile çizilemeyeceği, bir toplumunun maddi ve manevi mirasının taşıyıcısı olan kültürün bulunduğu sınırların dışına çıkabileceği söylenebilir.

Janhunen (2012: 43)'nin ifadesine göre; Finlandiya'dan doğuya yapılan bilimsel çalışmaların temelinde özellikle Sibiryaya Finlilerin dil-

bilimsel kökenleri konusunda çalışıldığı ve 18.yy boyunca Kuzey Moğolistan'da Ural dil ailesine ait olduğunun bilindiği ortaya konulmuştur. Bir zamanlar Tuvalı ve Moğolların dillerini konuşan halkın neslinin önceleri Sayan Samoyedler olduğu bilinmektedir. Ancak sözde Altay dilleri ile Ural dillerini birbirine bağlayan yapısal özellikler ve tarihi bağlantılar vardır. Bu durum Finlandiya'nın Altay karşılaştırmalı dilbilimsel gelişiminde önemli bir rol oynamakta olduğunun nedenidir. Finlandiya'daki Moğol çalışmaları daha çok genel Altay ve Ural-Altay çalışmaları ile birleşimi içerisinde yürütüldü.

“Moğol dili üzerine çalışan ilk önemli Finli bilim adamı Mattihas Alexander Castren olmuştur. Castren Rus-Moğol sınırını iki kez, Tıva ya bir kez gitmiş ve ikinci defada Altanbuluga geçmiştir. Baykal bölgesinde derlediği Buryat grameri ile ilgili materyaller ölümünden sonra meslektaşı Anton Sciefner tarafından basılmıştır. Yaşayan Mogol

dili üzerine yapılan ilk gramer çalışmasıdır. Buryat dilbilgisinin yanında Castren diğer diller üzerine de pek çok derleme yapmıştır. Castren tüm Ural ve Altay dillerini anlamasıyla Altay terimini ilk kullanandır. Diğer bir bilim adamı ve Castren'in çağdaşı olan Herman Kellgren Türkçe ve Mançucanın yanında Moğolcadan etkiler olan Fin dili üzerine yapmış olduğu karşılaştırmalı monografi de Ural – Altay terimini ilk kullanan olmuştur. Yazıtlar külliyyatının Finlandiya'da yayınlanmasından sonra, Danimarkalı dilbilimci Wilhelm Thomsen Runik alfabesini çözümlmeyi ve esas dilin Moğolistan'daki Türk İmparatorluklarının devrinden kalan Eski Türkçe olduğunu göstermeyi başarmıştır. Bu buluş Finlandiya'daki Moğol çalışmaları ile her zaman beraber ilerleyen Türkçe çalışmalara da önemli bir teşvik vermiştir” (Junhanen, 2012: 44).

Yukarıdaki bilgiye göre, Fincenin kökenine yönelik Castren, Sciefner, Kellgren, Thomsen'in gibi bilim adamlarının çalışmaları ile çözümlenmeye çalışılmıştır. Türkçe, Mançuca ve Moğolcanın da Finceye etkileri olmasının dil benzerliği ile birlikte kültür benzerliğine de işaret etmektedir. Özellikle Castren'in Fin halkının kökeni ile temelleri Sibiryaya dayanan Fincenin Ural-Altay dil ailesi üzerine yaptığı çalışmalar ile dil birliği üzerine yaptığı çalışmalar Fin milliyetçisi olarak “turancılık ideolojisini” savunduğu görülmektedir. Runik alfabenin kökenin Orta Asya'ya dayanması da Finlandiya'da Moğol ve Türkçe çalışmalarının yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bu kısa tarihi verilerden sonra motif üzerine yapılan tanımlamalara bakarak çalışmanın ana teması mitolojik kuş motifinden örnekler ile ortak yönleri tespit edilecektir.

Motiflerin sözlü kültür öğeleri için ehemmiyetinin altını çizen ve belli kalıplar çerçevesinde masallardaki olayların gerçekleştiğini belirten Sakaoğlu “Masal Araştırmaları” adlı çalışmasında “masalların yapısını oluşturan ve motif adını verdiğimiz unsurlar da masal incelemeleri açısından son derece önemli” olduğunu ifade etmektedir. Örneğin “atların doğuşu, atların göl veya bataklıklardan çıkışı, atların konuşması, atların yardımcı olması” gibi motifler masallarda olduğu gibi destanlarda da vardır (Sakaoğlu 2012: 15). Görüldüğü gibi yapısal farklılıklara rağmen, motif bazındaki benzerlikler kalıp olay örgüsüne işaret etmektedir. Alptekin (2009: 295) “hikâye etmenin en küçük

unsuru” olarak tanımlanan motif için “olağanüstülüğün olması gerekmekte” olduğu belirtilmiştir. Çobanoğlu (2002: 121) “metinlerde yer alan dikkat çekici veya sıra dışı tekrarlanan birimler ki bunlar bir obje (sihirli değnek), olağanüstü bir hayvan (konuşan at), bir kavram (bir tabu veya yasaklanmış bir hareket), bir hareket (bir sınava tabi tutma), bir karakter (bir dev veya bir peri), bir karakter tipi (saf bir insan veya bir peygamber) veya yapısal bir özellik (formulistik sayılar)” olarak ifade edilen “anlatı elementi veya motif” kavramlarının destanlarda olağanüstü bir özellik niteliği taşıması gerektiğini ortaya koymuştur. O.Spies (1941: 14) “bütün halk kitaplarının mevzuu, oldukça sabittir” derken belli başlı olay örgüsüne sahip anlatımların olduğunu ve bu anlatımların tarz beraberliği, karakteristik bir farika” olmasını sağladığını ifade ederken motiflerin söylenenlerin aynı veya benzer kalıplar içerisinde aktarıldığı ve sözlü kültür gereği icraların kolaylaşması ve geleceğe miras olarak bırakılacak sözlü kültür ürünlerinin karakter adları ve konuları farklılık gösterse de bütünü oluşturan parçalar (motifler) sayesinde benzerlikler varlığına dikkat çekilir. Bu kalıp ifadelerin nedenini M. Özarlan (2001: 208) hafızaya destek olması ve hatırlanmanın kolay olması için atasözü veya deyimlerinde yer aldığı kalıp ifadelerin kullanıldığına bağlamaktadır. İbrayev (1998: 296) motiflerin bütününün parçası olmasından dolayı destanlardaki özelliklerini, konu ve kompozisyondaki fonksiyonuna göre anlatmanın yeterli olmayacağını ve metin içindeki görevleri bakımından motiflerin büyük sınırlarla kaplı olduklarını belirtmiştir. Diğer bir deyişle kilit noktanın, çözümün merkezinde motiflerin yer almaktadır. Motif üzerine yapılan bu tanımlamalardan sonra kültürlerde yer alan kuş motifinin arkaik dönemden günümüze kadar süregelen simgeselliği ve kuşa atfedilen anlamların önemi açıkça görülebilir.

Kuş Motifleri

Kuşlar bağımsızlığın, gücün, yaratılışın timsali olarak iyi ve kötü sembollere sahiptir. Mitolojide kuşlara atfedilen rollere bakıldığında yırtıcı ve heybetli kuşların kutsal sayıldığı görülür. Diğer yandan saksagan ve kuzgun gibi kuşların olumsuz özelliklere sahip olduğu destanlarda işlenmektedir. Destanlarda özellikle yer alan iyi ve kötü sembol

özelliğine sahip kuşlar ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. “Yapılan etnografik çalışmalar kuş ya da başka hayvanların kılığına giren sayısız şaman örneği vermiştir. Kuş kostümü en temel şaman kostümlerindedir ve şaman kelimesinin de çıktığı yer olan Tunguzlarda, Şamanların kuş kostümüyle bulunmalarının belli bir sebebi vardır ki bu da öte dünyaya uçmanın bir vazgeçilmezidir” (Roux 1998: 237).

Kuşlar göksel ruhun en yakınında olan varlıklar olması münasebetiyle kutsallaştırılmış olduğu anlaşılır. Dolayısıyla şamanlar trans hallerinde kuş kılığına girerek, temsili şekilde gök tanrının yanına çıkarlar ve yalnızca sözlerin yetersiz kaldığı ve hareketler ile anlam kazandığı ritüeller ortaya koyarlar.

Lauri Honko (2009: 206-209) giriş/geçiş, takvimsel ve kriz ritlerinden bahsederken “dönemler halinde ortaya çıkan, topluluk tarafından organize edilen ve baharın gelişine dair ritler olarak tanımlanmıştır”. Ritlerin ortaya konulan uygulamalarda anlam kazanması kişinin farklı bir şekle bürünmesi, diğer bir deyişle maskenin engellenemez gücünü kullanması ile ortaya çıkar.

Mircae Eliade (2006: 12) “maskenin, her zaman ruhlara karşı bir kamuffaj ya da savunma aracı değil, sihirle ruhlar âlemine katılma sürecini yürüten ilkel bir teknik” olduğunu ifade ederek, maskenin bireyin bedeni ile dış dünya arasında bir perde oluşturduğunu ve yaşadığı çevreden başka bir âleme geçiş için gerekli olan ayinsel bir sembol olduğunu belirtmiştir. Çalışmamızda tespit edilen kuş motiflerini bu bağlamda değerlendirerek, mitolojide olumlu ve olumsuz niteliklere sahip kuşları ortaya koyarak, Altay ve Tuva Türklerine ait mitolojik unsurlar ihtiva eden destanlar ve Fin destanı Kalevala’dan verilen örnekler ile mitik zaman algısının kuş motifi üzerinde oluşturduğu inanç sistemi çözümlenmeye çalışılacaktır.

a) Kartal Motifi

Yaratıcı kuş motifi Kalevala destanında önemli bir yere sahiptir. Kuştan yaratılışın yer aldığı ilk şarkıda mitolojik motiflerin yoğun olduğuna da dikkat çekilmektedir. Türk mitolojisinde kuş tabiatı içerisinde büyük öneme sahip kartala atfedilen kutsallığın göstergeleri Türk destanlarında olduğu gibi Kalevalada da görülmektedir.

Joukahainen’in Väinämöinen’e karşı düşmanca

yaklaşımı ve Väinämöinen’i öldürmek üzereyken Väinämöinen’i denizden kaçırarak kartal’ın kurtarıcı özelliği dikkat çeker. Toprağı ekerek yeryüzünü verimli hale getirme uğraşı esnasında engel teşkil eden kısımları yakma ve temizleme işleminde Väinämöinen’e yardım eden yine kartal’dır (Lönnrot 1965: 19).

B. Ögel (1993: 596) Altay ve Sibiryta mitolojisinde türeyiş efsaneleri hakkında şu bilgiyi vermektedir: “Yakutların inanışına göre, iyi şamanlar kırmızı çam üzerindeki yumurtadan, kötü şamanlar ise, gürgen ağacı üzerindeki yumurtalardan çıkarılmış. Yumurtadan çıkan bu şamanlar, tabii olarak hayatları süresince, “Kartal-Ana”ları tarafından korunurlar. Bu kartal, onların her işlerinde büyük bir yardımcı olmuştur”. Görüldüğü gibi yumurtadan yaratılma ve yaratılanın şaman oluşu ile yumurtayı taşıyan kuşun şamanın koruyuculuğunu yapması durumu Kalevalada Väinämöinen’e yardım eden koruyucu kartal motifi ile benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda Väinämöinen’in sihir gücüne sahip olması da şaman olarak nitelendirilmesini güçlendirir. Maaday-Kara destanında kartalın koruyuculuğu “birbirine eş iki kara kartal /Tırnakları elmas gibi/Nefesi rüzgâr gibi /Üç kuşak göğün derinliklerinde/ Ay kanatlı kuş uçurtmazlar /Üç kuşak Altay’ın üzerinden Yabani hayvan geçirtmezler /Göğün dibini koruyan bu iki kartalım /Demir kavağın ortasında/Yuvalanmış bağrıışırılar” dizeleri ile açıkça anlatılmaktadır (Naskali 1999: 35).

Andrew Lang (1893: 54) kartalın özellikle büyük bir yaratıcı güç olduğu ifade ederek kozmogonik yaratılışın temsilcisi olduğunu vurgulamaktadır. Göksel âleme ait unsurların gök ve yeryüzündeki timsali olarak görülen kuş motifi içerisinde kartalın ayrı bir önemi vardır. Kalevala destanının derlemelerine bakıldığında kuş motifinde varyantlaşmanın olduğu görülmektedir. Kalevala’nın Finceden Türkçeye çevirisinde ördek yer alırken bazı derlemelerde ise kuş türü olarak kartaldan söz edilir. Yeryüzündeki hayvanlar gibi kuş türlerinden de yırtıcı olana kutsiyet adama geleneği varlığını korur çünkü “kartal kültüyle ilgili geleneklerden anlaşıldığına göre eski zamanlarda bu kuş güneş ve gök-tanrının sembolü sayılmıştır” (İnan 2006: 46).

Matti Kuusi (1995: 22-26) nin derlediği çalışmada “yaz kuşu, güneş kuşu, kırlangıç kuşu, kar-

tal” diye adlandırılan bir tür kuşun deniz üzerinde uçuşması ve yumurtlamak için uygun bir yer araması sonucu üç farklı renkteki yumurtalarını yine üç farklı renkteki tepeciklere bırakılması ile denizin sinirlenip, dalga ile yumurtaları suya atması sonucu devamındaki ay, güneş ve bulutların meydana gelişi, Elias Lönnrotun Kalevalasına benzemesinin yanında farklılıkta yaratmaktadır. Bunun yanında, bir dağın yüksek tepesine uçan bir kuşun kırmızı direkli bir geminin güvertesi üzerine gelmesi altın yumurtasının demirden yapılı yuvaya çıkarmasını ve rüzgâr nedeniyle yumurtanın suya düşmesi gibi yaratılış mitleri söz konusudur. Diğer varyant ise kuşun altın yumurtalarını Vainonun dizine bırakması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere, kartal yerine bahsedilen diğer türdeki kuşlar da olumlu unsurun sembolü olarak görülmektedir. Genel itibariyle kuzgun ve saksığan dışındaki kuşların iyi olanı temsil etmektedir. Genel itibariyle “kuşlar, göğe yükselme tanrısal simgeliğini, böylece soyun tanrı soyundan geldiğini hatırlatır veya sembolize eder” (Önal 2009: 64).

“Yakutlara göre en korkunç ant kartal adıyla içilen anttır. Kartal adıyla yalan yere ant içenlerin ocağı söner, yani nesli, tohumu” kesildiği inancına göre koruyucu özellik taşımasının yanında insanda olumsuz bir etkide yapabilir (İnan, 2006: 118). Tanrı adı ile edilen yemin ile eşit tutulması, kartalın kült bağlamında insan hayatında ne kadar önemli bir yere sahip olduğu göstermektedir.

Kuş motifleri içerisinde hemen hemen her kültürde yer alan ve benzer görevler üstlenen kartalın mitolojik zaman içerisinde önemi çok büyüktür. Semboller ve simgelerin dünyasında yaşamış arkaik toplumlarda hayvanlar farklı niteliklemler ile sembolleştirilir. Simgesel manada günümüzde de kullanılan hayvan motiflerinin temelinde mitik manalar gizlidir. Kartal gücün, liderliğin sembolüdür. Kalevalada zirai gelişmede, ekip biçme alanının düzeninde en büyük desteğin kartaldan geldiğini anlatılmaktadır (Lönnrot 1965: 19). Ağaçların temizlenip tohumların yeşermesine yönelik öğüt veren arı kuşunu dinleyen Väinämöinen huş ağacı hariç baltasıyla ağaçların hepsini kesmiştir. Huş ağacı kuşların barınağı olarak bırakılmıştır. Kartal kuru dalları ateşe vererek, her yeri tertemiz yaparak Väinämöinen’in tarlayı ekmesinde yardımcı olmuştur. “Yakıp-ekme işlemi ormanların boşa

harcanması şeklinde ilkel eylem değildir. O zamanlarda bunun amacı yurt için kozalaklı ormanları etkili kazanma yoludur” (Reunala 1989: 40).

Yardımcı kuşlar ile ilgili “B450” motif gurubunda yer alan ve Kalevala destanının 7.şiiirinde görülen “B455.3.Yardımcı kartal” motifi bağlamında kartalın kutsallığı ile toplumun tarımsal açıdan büyüyüp gelişmesi arasında ilişki ortaya konulmuştur. Kartalın fiziki yapısında sıra dışı olarak tasvir edilerek, kutsiyetine vurgu yapılmaktadır. Kartalın kanadının, kuyruğunun, gagasının büyüklüğü mübalağalı olarak anlatılmaktadır (Lönnrot 1965: 66). Bu tür anlatımlar destan, hikâye türünde oldukça sık karşılaşılan özelliklerdir.

Kartalın koruyucu ruh taşıması, güçlü ve heybetli görünüşü aynı zamanda dünya ağacı ile bütünleşik olarak görülmesi ile üst dünya ile iletişim halinde olduğu düşüncesini ortaya koyar. Şamanistik uygulamalar içerisinde de sıklıkla görülen kartal ile ilgili “Yakutların en yüksek ruhları taşıdığına inanılıyor” ve “Gök Tanrı’nın timsali olarak ya da şaman ruhunu ifade etmek amacıyla Dünya Ağacının tepesinde tasavvur ediliyordu” (Çoruhlu 2002: 133).

“Güneşi ve aynı zamanda güç ve kudreti ifade eden” kartalın donuna girme Kalevala destanında da yer almaktadır (Çoruhlu 2002: 134). Pohjola kadınının kılık değiştirerek kartal donuna girmesi mübalağalı bir şekilde anlatılmaktadır (Lönnrot 1966: 232-233).

Kartal’ın ateş, demir kültü ile bir arada kullanılmasının örnekleri de mevcuttur. Kalevala’nın 19.Runosunda “ateşten bir kartal” ifadesinin ardından “demirden bir kartal” ifadesi yer almaktadır (Lönnrot 1965: 231). Canavara benzetilen turna balığını yakalamak için kartalın gücüne güç katmasının ateş ve demir ile ilişkisi ile bağlı olduğu görülür. Kartal motifinin yer aldığı runolarda olumlu ve olumsuz kuş tipi olarak karşımıza çıkan kartalın Lemminkäinen’i dolaylı olarak yemek istemesi görülmektedir (Lönnrot 1966: 15). Ancak kartalın Pohjolaya giden kahramanı kararından geri döndürme çabası olduğu da söylenebilir çünkü Lemminkäinen’in annesi de oğlunun Pohjolaya gitmemesini öğütlemesine rağmen kararından dönmediği görülür. Kartalın da karanlıklar diyarı olarak adlandırılan Pohjolaya giden yolda kahramanın karşısına engel olarak çıkmasının altında

olumlu bir durum yer alır. “Gök unsuruna dâhil olup, olumsuz kavramlara karşı iyi olan unsurları temsil etmekte” olan kartalın aslında koruyucu ruh sahibi olduğu anlaşılmaktadır (Çoruhlu 2010: 134).

Tanrısal bağına binaen göksel ruhlardan olan “Suyla” at gözlü kartal” olarak da adlandırılan ruh “insanları korur ve onların arasında yaşar” (Çoruhlu 2010: 31). Koruyuculuk işlevine sahip kutsal hayvanlardan olan at ve kartal özelliğinin bir arada yer alması ve koruyucu ruha atfedilmesi belli hayvanların nasıl algılandığını ortaya koyar. Altay destanlarından Temene-Koo’Da yer göbeği kara taşta oturan Öskul Uul Altay’a baktığında üç “göğün dibinde bir genç delikanlıyı iki başlı kartal”ın tutup sürüklediğini görmektedir (Dilek 2007: 397). Aynı destanda “altın sarayın bacasına kara kartal ötüp, uçarak gelip kondu. Altmış kulaç ak kâğıdı bacadan aşağı attı” ifadesine göre kartal’ın haberci kuş olduğu da görülür (Dilek 2007: 407).

b) Guguk Kuşu Motifi

“Baykuş ve Guguk kuşu hakkındaki sembolik anlamlara bakıldığında olumlu ve olumsuz anlamların her iki kuşa taşıdığı görülmektedir. Baykuşun olumsuzluk timsalinin yanı sıra bazı toplumlarda şans, kutsiyet gibi olumlu sembolleri taşıdığı ifade edilmektedir. Guguk kuşu içinde olumsuzluğum simgesi olduğuna dair inançlar vardır” (Akalin 1993: 77-78). Ancak Kalevala destanında adı geçen kuşlar tam aksine bir özellik taşımaktadır. Baykuş kötülüğün iken guguk kuşu iyiliğin habercisi olarak ifade edilir.

Altay destanlarında sıkça görülen guguk kuşu kılığına bürünme ve guguk kuşunun işlevi, bu kuşa atfedilen özellikler açısından Kalevala destanı ile benzerlik göstermektedir (Lönnrot 1965: 219-220; 1966: 106-107). Altay destanlarından Maaday-Kara ve Ay Sologoy Lo Kün Kologoy’da “at başı gibi altın guguk kuşunun Altay’da önemli bir yere vardır (Naskali 1999: 35; Dilek 2007: 120). Bir diğer Altay destanı olan Er Samır’da Altın Topçı kızın kojon (koşuk) söylemesi guguk kuşuna benzetilmektedir (Dilek 2002: 52).

Olağanüstü hayvanlar arasında yer alan guguk kuşunun Fin ve Türk destanlarındaki işlevi de benzerlikler taşır. Meşe ağacının “dalında elma asılı, bir altıntop elmaya yaslı, altıntopa guguk yaslı, gu-

guk kuşu ötünce ağzından altın akar” dizelerinde meşe ağacının meyvesi olan palamut’un altıntopa, guguk kuşunun sesini altına benzeterak ağaç ve kuşa atfedilen değerın büyüklüğüne vurgu yapılmaktadır (Lönnrot 1965: 54). Roux’un (2005: 44) guguk kuşunun “kızların tanınmayacak biçimde dönüşümüne uğramalarıyla” oluştuğunu ifade etmiştir. Görüldüğü gibi mitolojide guguk kuşu olumlu sembollere sahiptir. Ancak Yakutlar guguk kuşunu ölüm habercisi olarak da görmektedirler (Roux 2005: 80). Altay destanı Maaday Kara’da guguk kuşunun iyi ve kötü haber verebileceği anlaşılır. “Ölecek insanın nefesini tanır / Canlıların ömür süresini bilir / talih gülecekse /Sevinir altın guguk kuşları / Talih küsecekse / Üzülür bozca guguk kuşları / Demir kavağın tepesinde /Ötüşüp otururlar” dizeleri ile haberin iyi ya da kötü oluşuna göre guguk kuşunun değişiklik gösterdiği görülür (Naskali 1999: 35). Altay destanı Ak Tayçıda, guguk kuşuna dönüşen Ak Tayçı “altın yapraklı kavağa oturup, durmaksızın öttü” ve guguk kuşunun sesine dayanamayan “Erlik Biy’in demir kapısı buz gibi eriyip döküldü, sarayın içi aydınlandı” (Dilek 2002: 161).

c) Kuğu Motifi

Kuşların ölümsüzlüğü hayatın devamlılığını sağlayan gücü temsil ettiği görülür. Fin-Ural Altay bölgelerinde yer altına yapılan seyahatlerin kuşlar ile gerçekleşmesi Türk destanlarında da görülen bir özelliktir. “Kuşların sembolik değeri farklı halklar arasında farklılık gösterir ancak kuğu pek çok Ural halkının mitolojisinde merkezi bir rol oynamaktadır. Astral mitolojideki su kuşlarının göçünün önemi kuş sembolünün ilkçağ ve kültürel önemini açıklamaktadır” (Siikala 2002: 23). Türk kültüründe de kuş motifi bağlamında kuğu ile ilgili kültürel izleri yer alır. “Kuğu gölünün veya kaz gölünün (bu iki hayvan birbirinin yerine geçebilir) hikâyesi söylence, masal, efsane şeklinde bütün dünyada, bütün Altay toplumlarında, Samoyedlerde, Laponlarda bilinmektedir” (Roux 2002: 207-208). Yakutların da “Kuğu-kızlı diğerinin ise kuşsuz” iki formu vardır (Ögel 1993: 447- 449).

“Sıklıkla kuğu ile karıştırılan kaz, tüm Altay dünyasında destansı bir hayvan olarak bilinir” diyen Boratav (2012: 113) kaz ve kuğunun birbirleri yerine geçtiğini söylemektedir. Türk kültüründe

kuğunun “beyazlık sembolü” olduğu ve olumlu bir yanının olmasına karşılık “Kuğu Hatun bir kötülük sembolüdür” (Ögel 2006: 552).

Fin halkı ulusal kuşu kuğudur (Tiitta 2005: 140). Kalevalada da kuğuyu yakalamak yerine getirilmesi gereken imtihanlardan biridir. Kalevalada Pohjolanın kadını Louhinin Lemminkäinen’den kızı ile evlenebilmesi için koyduğu üçüncü koşul ise Tuoni’nin kara gölünde yaşayan kuğuyu yakalamasıdır. Ancak Lemminkäinen’in sonunu getiren tekليف olacaktır. Kuğunun Manala deresinde yaşaması ve aniden kör bir ihtiyarın meydana çıkıp büyü ile sudan yılan çıkarması ve bu yılanla Lemmikahainenini öldürmesi yer altı âlemi ve göl, su pınarları v.b yer altına geçiş kapısı olarak görülmesidir (Lönnrot 1965: 149). Epik kurallardan üçleme kuralı bağlamında Lemminkäinen’in annesinin Louhiden oğlunun başına gelenleri öğrenmektedir. Louhi iki kez yalan söylemesinin ardından üçüncüde gerçeği söyleyerek, annenin Lemminkäinen’in cansız bedeninin parçalarına ulaşmasını sağlamaktadır.

Tiva destanı Boktu-Kiriş, Bora-Seeley destanında kuğu kılığına girmiş “üst alemde üç göğün üstünde üç kağanın üç altın prensesi üç kuğuya dönüşüp uçarmış” bilgisi Boktu-Kiriş’in ok ile vurmak istediği kuğuların kanadını düşürmesi ile kanadında altın sarı yazı ile edinilir (Ergun ve Aça 2004: 348). “Eski ya da çağdaş Türk öykülerinde, kadınlar sık sık kuğu veya kazlara benzetilmesi de mitik zamanın hikâye ve masallara yansımaları olarak görülür” (Roux, 2011, s.85).

d) Kuzgun/Saksağan Motifi

Kuzgun ve saksaganın kötü karaktere sahip olduğu destanlarda birlikte zikredilen kötü ruh ve karakterler aracılığıyla görülür. Yer altı âlemine ait kuş türü olması leş yiyen kuş türü arasında yer almaları ile de yakından ilişkilidir. Boktu-Kiriş, Bora-Şeeley destanında kuzgun ve saksagan aracılığıyla Kara Mangısın sık ormanı geçmek ulu kayayı saksagan aracılığıyla aşmak istemesi de bu kuşların kötü ruh ile yan yana anıldığını gösterir (Ergun ve Aça 2004: 292-293). Saksagan ve Kuzgunun Al-day-Buucu destanında denizden geçit bulamayan kuşlar olarak bahsedilmesi, kahramana yardımcı olamayan bir özellik göstermektedir. Bu nedenle leş yiyen kuşlar arasında yer aldığına inanılmaktadır.

Altay destanı Er Samır’da kuzgun ve saksaganın

leş yiyen kuşlar olması kötü özellikli kuşlar olduğuna işaret etmektedir (Dilek 2002: 74). Közüy-ke destanında da kuzgun ve saksaganın lanetli kuş olarak adlandırılması Türk destanlarında bu kuşlara karşı değişmeyen algıyı göstermektedir. Kuzgun, saksagan gibi kuşların yanında karganın da lanetli olduğu ifade edilir (Dilek 2002: 335-336).

Lemminkäinen’in Tiera ile Pohjolaya oç almaya gitmeleri sırasında “kargalar delik deşik edecek, kuşlar neyi bulsa alıp gidecek, kuşlar etlerimizi, kuzgunlar kanımızı” ifadeleriyle karga ve kuzgun kuşlarının ölüm diyarına ait olduğuna vurgu yapılmaktadır (Lönnrot 1965: 79-80).

Maaday Kara destanında “kuzgun gibi simsiyah başım, ağardı şimdi ince duman gibi” dizeleri ile kuzgunun gençliğe vurgu yapmak için benzetme aracı olarak kullanıldığı görülür (Naskali 1999: 43). Erlik’in Kara-Taacı kızının “kuzgun gibi savaşçıları halkı sarmış, saksagan gibi adamları sürüleri” gütmesi ile de yer altı âlemine dâhil olan kuşlar hakkında bilgi verilmektedir (Naskali 1999: 129).

Kalevala destanında da kuzgun, saksagan, karga gibi hayvanların kötülük habercisi olduğu tasviri yapılmaktadır. Kuşların konuşması ve yol gösterici olmasının görülmesinin yanında kahramanın başına gelecek kötü olayları da önceden ima etmektedir. Saksagan, karganın kahramana “bu yer senin değil ki, doğduğun ev değil ki” ifadeleri de ihtiyar bir kadının evlendikten sonra eşinden ve kayınvalidesinden gördüğü zulüm hakkında anlattıkları ve sonrasında evden kaçıp abisinin eşi ile yaşadığı ana ocağına dönerken yolda karşılaştığı kuşların ihtiyar kadının abisinin evinde beklediği misafirperverliği bulamayacağını göstermektedir (Lönnrot 1965: 291). Bunun yanında ihtiyar kadın evlendiği adamın kişiliğini ve fiziki görünüşünü tasvir ederken de yakalandım eşinin sevimsiz, adi bir kişiliğe sahip oluşunu, bu yanı ile kargaya benzediği ve burnunun kuzguna benzediğini ifade etmesi de karga ve kuzgun gibi kuşların kötünün simgeselliğini üstlendiği görülür (Lönnrot 1965: 289).

Sonuç

Her iki kültüre ait destan örneklerinden yola çıkarak hayvan motifleri içerisinde kuşlar yapısal özelliklerinin yanı sıra kutsiyet atfedilen, tabulaştırılan bir özellikte taşımaktadır. Kültürel şifrele-

rin ve inanç sisteminin birer anahtarı mahiyetinde olan kuş motifi görünenin ötesinde farklı bir yaratılışa sahip olma özelliği taşımaktadır. Altay ve Tuva destanlarından örnekler ile Kalevala'daki motif örneklerinin birçok ortak yönü bulunduğu görülmektedir. Bu ortak motif yapılarının tarihsel arka planında Ural-Altay dil ailesi yapısına dair tespitlerin ışığında Fincenin Türkçe, Mançuca ve Moğolcadan etkilendiği görülmektedir. Bu gibi tespitler Fin, Moğol ve Türk kültürü üzerindeki çalışmaları ortak bir noktada buluşturmuştur. Bu ortaklıklar kültürü oluşturan birçok unsurdan destan çalışmalarında da aynı payda da buluşarak kültürel etkileşimin yıllar öncesinden günümüze varlığını koruduğu ve bu tür çalışmalar ile ortak kültürel yönleri ortaya koyacak araştırmaların yapılmasının olumlu ve faydalı sonuçlar getireceği kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Akalın, L. S. (1993). *Türk Folklorunda Kuşlar*, Ankara: Ersa Matbaası.
- Alptekin, A. B. (2009). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı* (4.bs.).Ankara: Akçağ Yayınları.
- Balkanoğlu Matbaacılık.
- Balkanoğlu Matbaacılık.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi*. R. Özbay (Çev.). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Çalış, (Ed.) *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar III*. (s. 203-216), Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Çobanoğlu, Ö. (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş* (2.bs.).Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Dilek, İ. (2002). *Altay Destanları I*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dilek, İ. (2007a). *Altay Destanları II*. Ankara: TDK Yayınları.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*, (Çev. İsmet Birkan), Ankara: İmge Yay.
- Ergun, M; Aça, M. (2004). *Tuva Destanı I*. Ankara: TDK Yayınları.
- Helsinki University, 43–55
- Honko, L. (2009), *Ritüellerin Oluşum Süreci*. R. Ersoy (Çev.). M. Öcal Oğuz; S. Gürçayır; S. İbrayev, Ş. (1998). *Destanın Yapısı*. Ankara:

AKM Yayınları.

- İnan, A. (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (6.bs.).Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını. İşaret Yayınevi.
- Janhunen, J. (2012). *Mongolian Studies in the Nordic Countries: A Brief Historical Survey*.
- Kuusi, M. (1995). *A Trail For Singers*. Keith Bosley (Çev.). Helsinki: Finnish Literature Society.
- Lang, A. (1893). *Custom and Myth*. London: Aberdeen University Press.
- Lönnrot, E. (1965). *Kalevala-Fin Destanı (Runo 1–25)*. Obuz, L; Obuz, M. (Çev.). Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık.
- Lönnrot, E. (1965). *Kalevala-Fin Destanı (Runo 1–25)*. Obuz, L; Obuz, M. (Çev.). Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık.
- Lönnrot, E. (1966). *Kalevala-Fin Destanı (Runo 26–50)*. Obuz, L; Obuz, M. (Çev.). Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık.
- Lönnrot, E. (1966). *Kalevala-Fin Destanı (Runo 26–50)*. Obuz, L; Obuz, M. (Çev.). Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık.
- Naskali, E.G. (1999). *Altay Destanı-Maaday Kara*. İstanbul: YKY.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi*, I. Cilt.(2.bs.). Ankara: TTK Yayınları.
- Ögel, B. (2006). *Türk Mitolojisi*, II. Cilt. (3.bs.). Ankara: TTK Yayınları.
- Önal, M. N. (2009). *Kutsalın Türk Kültüründeki İzleri: Tanrısal Simgecilik, Millî Folklor, 21 (84), 57–72*.
- Özarslan, M. (2001). *Erzurum Âşıklık Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- People, Nation, State* (s. 38–56), London: C. Hurst & Company Ltd.
- Reunala, A. (1989). *The Forest And The Finns*. M. Engman ve D. Kirby (Ed.). *Finland*:
- Roux, J. P. (1998). *Türklerin ve Mogolların Eski Dini* (2. bs.). A. Kazancıgil (Çev.). İstanbul: Sakaoğlu, S. (2012). *Masal Araştırmaları* (3.bs.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Siikala, A. L. (2002). *What Myths Tell about Past Finno-Ugric Modes of Thinking (Eski Fin-Uğor Düşünme Modeli Hakkında Mit Ne Söyler)*. A. Siikala (Ed.). *Myths and Mentality* (s.15–32). Helsinki: SKS.
- Spies, O. (1941). *Türk Halk Kitapları*. B. Gönül (Çev.). İstanbul: Rıza Koşkun Basımevi.
- Tiitta, A. (2005). *Nature And Population*. L. Kolbe, J. Parikka, L. Suvikumpu, E. Reenpaa ve M. Jaakkola (Ed.). *Portraying Finland* (s. 134–153). Helsinki: Otava Publishin Company Ltd.

Harid Ağabeyimizi ilk tanışışımız 2.Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998 Gazi Magosul/Kuzey Kıbrıs/ Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde oldu. Bu bilgi şöleninde biz “Türk Dünyasında karşılaştırmalı Alasya Türk Halk İnançları Cihet, Taraf, Yön” konu başlıklı bir bildiri vermiştik. Bize hocamız Alasya sözünün nereden bildiğimizi sormuşlardı. Bu birlikteliğimizi bu kültür şöleninin 2. ve 3. lerinin yapılışı izledi. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kurulmuş Mustafa Gökçeoğlu, İsmail Bozkurt, ve Mahmut İslamoğlu ve Harid ağabeyi kültür elçileri takımı ile Türk Kültür coğrafyasında bir araya gelişlerimiz devam etti. Uluslararası her kültür şöleninde Kıbrıs'ı gündeme getiriyorduk. Bizim Ufa-Başkurdistan'da 15 Eylül 2000 tarihinde, Tarihsel ve Kültürel Miras ve Geliştirme Perspektifleri Sempozyumu'nda verdiğimiz bildirin konusu “*Kıbrıs Türk Halk Kültürü (Halk İnançları) Atlası*” idi. Bulgaristan Moldovya, Romanya, Makedonya, Kosova giderek Azerbaycan, Kazakistan, Karakalpakistan Harid ağabeyi ile buluşma yerlerimiz olmuştu. Türkiye'de yapılan kültür şölenlerinde bu buluşmalarımıza paralel devam ediyordu. 10-12 Ekim 1997 Nokus- Karakalpakistan'da yapılan Karakalpak Halk Destanı Kırk Kız ve Türk Dilli Halkların Folklorik Meseleleri Sempozyumu'nda biz, “*Türk Halk İnançları Çalışmalarında Metot-Teori Arayışları ve Karakalpak Halk Ozanı Aşık Şenlik*” isimli bir bildiri vermiştik. Bu seyahatte ben esrarengiz bir kaza geçirmiş 24 saat gözetim altında tutulurken Harid ağabeyimiz yanımda idi. Bir yıl kadar evvel 2016 yılında, seyahatlerimizin tarihlerine dair benden teyit almışlardı, yanılmıyorsan hayatı ile ilgili bir çalışma hazırlıyordu.

Benim birçok araştırma çalışmalarında adeta tamamlayıcıyım. Türksoy'un 2011 yılında Ankara'da yayınladığı “*Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyum Bildirileri (25-28 Ekim 2010 Lefkoşe/Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti)*” isimli eser münasebetiyle bizim geniş kapsamlı hazırladığımız Kıbrıs halk inançlarının hemen hemen her satırında Harid ağabeyinin katkısı vardır. Keza Kıbrıs'ta yapılan Türk Dünyası İslam Şurası çalışmamızda da ağabeyim yanımda idi. Nitekim II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi ve Görebildiğim Kıbrıs” isimli Rauf Denктаş Armağanı'nda yayınlanan çalışmamızda da Harid Hocamdan dinlediğimiz, onun anlatılarının izleri vardır. (*yayına hazırlayanlar E. Cihangir-Yakan Cumaloğlu, Turan Kültür Vakfı Ankara 2013 s. 13-33*)

Türkçenin doğru kullanılmasına özel itina gösterirdi. Yeni yayınları duyuran gazetelerin haftalık eklerini itina ile takip eder, onların katlanmasına bile tahammül etmezlerdi.

Harid ağabeyi Türk kültürünün dil ve edebiyat alanında A takımının dev simalarındandı. Çok geniş bir hafıza ve yazılı belge arşivi vardı. Alanının dışında kalan bilim dallarında da yardımı çok severdi. Benim birçok çalışmamda bu arada Mahmut Hudai Hazretleri ile ilgili çalışmamdaki anamaygıl boyutuna şiir dünyasından örnek verilmesinde ve Kıbrıs Kurt Baba (Kutup Baba) isimli çalışmamda özel desteği olmuştur. (*Motif Akademi (Kıbrıs Özel Sayısı) S. 2013/1 s. 209-219*)

Hocamız, eşleri yengemiz hanım efendiye kaybettiklerinde de ilkeli yaşamını aynı tempo ile sürdürmeye devam ettirdiler. Anadolu'nun her yerinde yapılan şölenlerde muhakkak birlikte olurduk. Her çıkan eserinden muhakkak bizlere gönderir ve çantası dostlarına dağıtmak üzere getirdiği kitapları ile dolu olurdu. Nihayet bütün fanilerin çıkacağı seyahate çıktılar. Makamın cennet olsun saygı değer ağabeyim. Allah hepimize peygamber efendimizin bayrağı altında toplanabilmeği nasip etsin.

Giriş

Şüphesiz biz dilbilimci değiliz. Bu yazımızda Al/kızıl kelimesinin etimolojisi üzerinde de durmayı düşünmüyoruz. İrdelemeye çalışacağımız husus, Batı Türklüğü, Kuzey ve Güney Kafkasya, İran, Irak Suriye Balkanlar halk inançlarında al/kızılın içerdiği mitolojik mahiyet ile Kırgızistan, Altay' Türkçelerinde ve Türk kültür coğrafyaları sözlü kültüründe yer alan kızıl kelimesi arasındaki mitolojik veri, anlam ortaklığıdır.

¹Yazımızdaki Kırgız ve Altay dillerinde Kızıl kelimesinin konumunu anlatan bilgiler, Kıyal Toktonaliyeva'nın “Kırgız ve Altay Dillerindeki 'Kızıl' Kelimesinin Kullanım Özellikleri”(*Altay Toplulukları Sempozyumu Mesken-Aile ve Aile Değerleri 24-26 Temmuz 2017 İstanbul*) isimli bildiri metninden alınmıştır. Bildiri kitabı çıkmadan bildirimini bizden esirgemeyen sayın meslektaşımıza teşekkür ediyoruz.

Metin

Kızıl'ın halk inançlarındaki yerini incelemeğe çalışırken, Kızıl/Al aynılığının halk inançlarında bizi mitolojik bir derinliğe götürdüğüne şahit olmuştuk. **Al Karsı** ismindeki al sıradan bir ön ek değildi. Bu iyenin sarı gibi renklerden olan türlerinin olduğunu Bahattin Ögel'in çalışmaları döneminden itibaren biliyorduk. Al karısı iyesi diğer benzeri iyeler gibi ak ve kara olma özelliğini bir arada içeriyor, bu iki özellikten ağırlık olan o iyenin hayır ve şer özelliğini belirliyordu. Bu iyeye mensup olduğu kategorisini adının başındaki “**al**” ön eki belirliyordu. Bu noktada, üzerinde durulması gereken gücü temsil eden al eki idi. Nitekim Al Karısı loğusa anne ve bebeğine zarar veriş ile bilinirken, insanoğlu tarafından yakalanıp, hizmete alınınca ondan yararlanan hususlar arasında al karılarına karşı korunma da

vardı. **Al Ocakları** bu şekilde oluşuyor, Al karısının el verdiği insanoglu **ocaklı** oluyordu. **Sarılık Ocaları**'nın mahiyeti de daha farklı değildi.

Korunmada simgesel renk diğer karşılığı **kızıl** olan al renkti. Bu tespit batı Türklüğünün sözlü kültürünün bütün türlerinde yer almıştı. Bu tespiti şaman kıyafetlerindeki şamanın borküne kadar ilişkilendirmek mümkün olabiliyordu.² Türk kültürlü halkların halk inanç kültürüne sinmiş olan bu gerçeği, Türk devletlerinin bayraklarında, sancaklarında, filamanlarında görmek mümkün olabiliyordu. Bilhassa Şah İsmail döneminde özellikle saray erkânı ve asker kıyafetlerinden borklerde yer alıyordu.³ Dmitry Vasilyev⁴

Yazar, kırmızının mitolojik ilişkilendirmesini "**Kızıl Koç**" ile yapmaktadır. Bize göre, Kızıl/Al, **Al ruhu** ile ilişkilidir.

İyelerle bağlantılı olabileceğini düşündüğümüz ilişkilendirmesi ise, Kızıl kelimesini daima iyi, bereketli, güzel anlamında kullanılmadığı, bu kelimenin **kızıl boor** fakirliği, yaşamdaki yokluğu, **kızıl** şaldap örneğinde olduğu gibi eksiklikleri de anlattığı, ayrıca ölü ve yaşam anlamlarına gelebilecek deyimlerinde olduğu, nitekim **kızıl kırgın**'ın bunlardan olduğu açıklanmaktadır⁵.

Bu tür örnekler Türkçeden de verilebilir **Kızılca Kıyamet** bu cümleden olarak zikredilebilir.

Kırgızlarda kırmızının sosyal statü olarak üst seviyeyi temsil etmiş olması, Hanın ilk tahta oturduğunda başına **kırmızı tebetey** giymesi⁶ Şah İsmail Sarayında, Saray yöneticilerinin kıyafetlerinde muhakkak bir şekilde al/kızıl'ın yer almasını hatırlatıyor⁷.

Asıl önemlisi, al veya kızıl renk hayatın her safhasında batını bir sır taşıyordu. Yeni doğum yapmış annenin, **kırklı** bebeğin, baş bantında, muradını almadan ölen genç kızın tabutunda ve bir süre için de mezar taşında, gelinlik kızın bekâret kuşağında, gelinin tülünde, kına örtüsünde, türbelerin mezar taşında, kutsal kabul

²Yaşar Kalafat, VIII. Atatürk Kongresi Genç-Şirvan Seyahat Gözlemleri ve Halk İnançları Kültüründe Kızıl'ın Mitolojik İçeriği" **Serhat Kültür Tarih-Kültür-Haber Dergisi**, Eylül- Ekim 2016 s. 46-48; Kasım Aralık 2016 s. 46-48

³Yaşar Kalafat, a.g.m

⁴Dmitry Vasilyev, "Runik Yazıtı ve Kırgız Hükümdarlarının Damgasını Taşıyan Uytag Dikili Taşı" (**Altay Toplulukları Sempozyumu Mesken-Aile ve Aile Değerleri 24-26 Temmuz 2017 İstanbul**)

⁵Kıyal Toktonaliyeva, a.g.e.

⁶Kıyal Toktonaliyeva, a.g.e.

⁷Yaşar Kalafat, a.g.m

edilen ulu çınarların belinde mutlaka kırmızı bir kuşak vardır.

Yukarıda değindiğimiz hususlardan bazı örneklemeler yapmak gerekir ise;

"Altay Türklerinde kırmızı renk kanı, ateşi, güneşi, güç ve kuvveti, gençliği, güzelliği, sağlığı, bereketi, kutu yansıtan renklendirir"⁸ Bunlardan kızılın güç ve kuvvet simgesi olması hususu, bizim üzerinde durduğumuz mitolojik özellik itibarıyla önem arz etmektedir. Daha önemli bulgu ise, Altay Türk topluluklarının bir kolu olan Telengitler'de kırmızı renk, kutsal, koruyucu renk olarak kabul edilir. Onların geleneklerine göre çok saygıdeğer konuklar, bellerine kırmızı renkli kemer takarlar⁹. Açıklamasındaki **kırmızı renkli kemer** vurgusu ve kırmızı rengin kutsal ve koruyucu olduğunun belirtilmiş olmasıdır.

Kırgız folklorunda kızıl gül evlenme çağı gelmiş güzel kızlar için kullanılırken¹⁰ Batı Türklüğü halk kültüründe de yukarıda da belirtildiği kırmızı, "Kızıl gülem men" ve benzeri türkülerde aynı anlamda olduğu gibi ayrıca genç kızların evlenme dönemlerindeki uygulamalarda geniş yer tutar. Kızıl Kırgızlarda genç kızların rengidir. Güzel ve evlenmeye hazır kızlara Kırgızlar "kızılı kızıl alı al"¹¹ derlerken Anadolu'da bu ifade "Alı al moru mor" şeklinde geçer. Kırgızistan'da bir erkeğe kırmızı mendil veren genç kız, aşkını kabul ettiğini anlatmış olur¹². Anadolu'da bu hal, çok kere kırmızı gülle anlatılır.

Kırgızlarda çevresi kırmızı ak kalpağı giyerek komşu köylerdeki düğünlere giden delikanlının evlenmeye hazırım uygun talip arıyorum¹³ mesajı vermesi ile Şamanın merasim kalpağı ve Şah İsmail askerinin kızıl bork giymesi arasında bir inanç bağlantısı olduğu açıktır.

Sonuç

Bize göre, Toktonaliyeva'nın bildirisinin içeriği kızıl-al rengin Türk kültür coğrafyasındaki sınırlarını Kırgızistan ve Altay Türk kültür coğrafyalarını da kapsayarak genişletmiştir. Bu alan genişlemesi sözlüklerdeki taramalarla kalmamış, sözlü kültürün atasözü, vecize, türkü gibi alanlarındaki örneklemeleri de kapsamıştır.

Halk inanmaları, mitoloji, etimoloji, sözlü kültür verilerini bir arada harmanlayan bu çalışması için meslektaşımızı kutluyoruz.

⁸ Kıyal Toktonaliyeva, a.g.e.

⁹ Kıyal Toktonaliyeva, a.g.e.

¹⁰ Kıyal Toktonaliyeva, a.g.e.

¹¹ Kıyal Toktonaliyeva, a.g.e.

¹² Kıyal Toktonaliyeva, a.g.e.

¹³ Kıyal Toktonaliyeva, a.g.e.

Harid Fedai'yi (1930- 13 Ekim 2017), Kıbrıs'ın "aksaçlı bilge kişisi..." olarak bildim.

Bu güzel insanın hayat serüveni bizleri fazlasıyla doğrulamaktadır.

Harid Fedai'nin hayatında; "Kıbrıs, Türkiye ve Türkçe..." birlikte anılır.

Harid Fedai, (BRTK) televizyonunun kurucu müdürü, araştırmacı yazar, eğitimci-şair

O, Kıbrıs'ın karanlık günlerini de gören,

Ve daha küçük yaşta kendisini mücadeleye hazırlayan bir insandır.

Kıbrıs, İngilizlerin idaresi altında olduğu (sömürge yıllarında);

"İstiklal Marşı..." okullarda yasaktır!

Ah! O acı yıllar, "İngiliz marşı..." okutulur.

İstiklal Marşı'nın 'metni de' onu yanında bulundurmamak da yasaktır!

Harid Fedai, "ancak takvim yapraklarında yer alan bu metni..."

Gizlice ezberlediklerini anlatırlar!

Kıbrıs'ta, Türkiye'nin destekleriyle ayakta kalmaya çalışan,

Tek bir Ortaokul ve tek bir Lise mevcuttur!

O da, kısıtlı sayıda öğrenci kabul etmektedir...

Ancak sınavda başarılı olabilirsen, Türk Okuluna girebiliyorsunuz!

Lefkoçe İslam Lisesi... "60'ar kişilik sınıflarda 300 öğrenci kapasite de..."

Yurt dışında eğitim konusunda da uzun yıllar kapılar kapalı...

Ancak Demokrat Parti Döneminde,

"Yurt dışındaki Türklere eğitim konusunda burs imkânı getirilir!"

Harid Fedai, bu imkânlardan yararlanarak, Türkiye'ye gelecektir.

Gazi Eğitim Enstitüsünü (1951-1953) tamamlayacaktır!

Harid Fedai, 'öğrencilik yıllarında' Kıbrıs'ın Türkiye'ye bağlanması...

O düşünce, bir iman ve irade şeklinde yankılanır...

Lefke'de ilk öğretmenliğe başladığı tarihte yaptığı bir konuşma;

"Herşeyimiz bir, bayrak bir olmalı..." sözleri,

"Sömürge İdaresinin..." tepkisiyle karşı karşıya

bırakacaktır!

Onların yönetiminde olan okullara öğretmen olarak kabul etmezler!

O yıllarda masrafları Türkiye tarafından karşılanan,

"Gönendere Ortaokulu'nda..." görevine başlayacaktır!

İdealist Harid Fedai'nin hedefleri büyüktür...

1956 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne girecektir.

Reşit Rahmeti Arat, Mehmet Kaplan, Ali Nihat Tarlan, A.H. Tanpınar...

Çok güçlü bir eğitim kadrosu vardır, İ.Ü. Edebiyat Fakültesinin...

Fakülteyi bitirdikten sonra, "Kıbrıs'a Hizmette..." koşacaktır!

Türk Dili ve Edebiyat Müfettişi olarak atanacaktır!

Lefke Sancak Radyosu Müdürlüğünde görevler üstlenecek!

1963 yılı olayları... E.O.K.A Örgütüne karşı, "Milli Mukavemet Teşkilatının Kuruluşunda..." görevler alacak!

Bu teşkilatın, "Lefke Bölgesi İdaresini..." omuzlayacaktır.

O artık bir görev insanıdır...

Eğitimci, Gazeteci, Bayrak Radyosu Yöneticisidir...

"28 Kitabı, 300 kadar makalesiyle..."

Harid Fedai için yakın çevresi ne dediler?

Denktaş, Harid Fedai için, "milli iman ve milli irade sahibi insan"

Prof. Dr. Nihat Öztoprak, "Türk kültürünün konuşulduğu her yerde söyleyecek bir sözü var"

Doç.Dr. Sadettin Yıldız "Eski Metinleri okuyabilen bir insan"

"Rauf Denktaş, Osman Örek, Fazıl Küçük siyasette ne kadar önemli ise

Özger Yaşım, Osman Türkay, Harid Fedai de sanat alanında o kadar önemlidir"

Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu, "Harid Bey kelimenin tam anlamıyla Hezarfen Ahmet Çelebidir.

Beş on dalda sıra dışı hüneri olan bir kişidir.

Harid Fedai, vesikayla konuşur, vesikaları konuşTURUR."

Kıbrıs, onun hayatında herşeydir.

Tarihi, Kültürü üzerinde sürekli araştırır...
Makaleler vücuda getirir.

Harid Fedai, “şiiir benim tutkumdur. Bu tutku ailemden gelmektedir.” der.

“Koza” isimli kitapta şiirlerini toplar

Taşlamaya da merakı olduğunu belirtir.

Harid Fedai, “Küçükken beni manzum şiirler, Dede Korkut masalları ve Deli Dumrul hikâyeleri anlatarak,

Ninniler söyleyerek uyutan annemin katkıda bulunduğuna inanıyorum” der.

O, “Aruzu sever... Divan şiirinin meftunudur.”

Şiirde, ‘geleneklere...’ bağlıdır.

Harid Fedai’nin şiirinden mısralar;

“O eşsiz, saray çocukları gibi,

Cumbalı evlerinde eski İstanbul’un...
Sarıldık gülüştük leylak leylak.”

“Gel!” demişti bir kez, İpek Hanım

Durmak da ne söz, divâne gönül!

Ankara’dayım yine, “dîdeler rûşen!”

Dost meclisine asılı canım.”

“Düşerken daha mevsimin ilk kar’ı

Salonda açardı kış günlerinin lalezârı

Nar mangalda kestanenin âlâsı.

Dost evleri dost gönüller durağı

Bir eyvanda, şadırvanda ninniler

Ve âbâdi dizlerde bebe başları,

Mışıl mışıl, ipek yumacı”

Bir Nisan’ı bilirsin, hani 1955 yılında,

Hani ilk bombaların patladığı gece vardı ya,

Rum hançeri sıyırıp asi kalkarken

İngiliz, bir resmi duvarlara asıyordu:

Bir çorbacıydı bu, adı Grivas...

Verilen haberleri üst üste dizdik:

İçimiz ürperdi, tek hedef bizdik!”

O bir öğretmendir,

O bir araştırmacı yazar ve şairdir,

O bir mücahittir, O bir gazetecidir,

O bir Türkologdur,

O bir halk bilimcidir,

“Yeni Kıbrıs, Söz, Varlık, Kültür Sanat...” bir-çok dergide makaleleri yayımlanmıştır.

1960-1962 yılları arasında Kıbrıs Radyosu’nda program amirliği yaptı.

Lefke Sancak Radyosu müdürü olarak çalıştı.
Girne Amerikan Üniversitesi’nde koordinatör olarak görevini sürdürdü.

Türk Dil Kurumu’nda Haberleşme Üyesi olarak yer aldı.

Ödülleri

Lefkoşa Türk Bankası Kültür Sanat Ödülü

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi Bilim Ödülü

Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Türk Dili Şeref Ödülü

Eserleri

Kıbrıs’ta Masum Millet Olayı

Kıbrıs Müftüsü Hilmi Efendi

Kıbrıs’lı Âşık Kenzi Divan I-II-III

Ruh-i Mecruh, Kıbrıs Sanayi Mektebi

Adsız Kitap, Lefkoşa Mehlevihanesi

Kıbrıs Tarihi, Hatıralar

VUSLATIN ÇİÇEKLERİ...

Hazırlık yapmaktadırlar şimdi

Suna Atun, Ali Nesim, Hakan Çakmak

Ve ağzında sigarası

Sararmış bıyıklarıyla Bener Hakkı Hakeri....

Hazırlık yapmaktadırlar şimdi

Toplanıp cennetin gül bahçesinde

Yoldadır

Revandır yanlarına varmaya çünkü

O muhteşem beyefendi

Abi

Ve büyük duayen

Harid Fedai...

Hazırlık yapmaktadırlar şimdi

Kâğıt kalem değilse bile

Ellerinde

Vuslatın çiçekleri

Bülent Fevzioğlu

Bülent FEVZIOĞLU

KIBRIS DESTANI

Harid Fedai'ye...

Kan verdik, can verdik yavru vatana
Kıbrıs Türk'tür, Türk kalacak her zaman!
Yurdu terk etmeyiz Rum'a, Yunan'a...
Kıbrıs Türk'tür, Türk kalacak her zaman!
Vazgeç Enosis'ten ey gâfil Yunan!

Makaryos'a uyup oldun canavar
Ey gâfil Rum, ağla; Pişman ol, yalvar!
Kıbrıs'ın yanında Türk milleti var
Kıbrıs Türk'tür, Türk kalacak her zaman!
Türklük için akar damardaki kan

Kan ağlayan yürek olur mu rahat?
Ateşten gömlekler giyindik; Heyhat!
Şirin Kıbrıs için her Türk bir Ferhat
Kıbrıs Türk'tür; Türk kalacak her zaman!
Yürekteki sevgi olur çağlayan...

Dokuz yüz yetmiş dört, yirmi bir Temmuz
Barış için yaptık büyük taarruz
Melekler ordusu Türk'e kılavuz
Kıbrıs Türk'tür; Türk kalacak her zaman!
Oldukça Türklerde bu aşk, bu iman

Verirse Rumlar'a dayısı füze
Atina'yı bile yaparız müze
Yeniden canlanır o Preveze
Kıbrıs Türk'tür; Türk kalacak her zaman!
Tekrar üç kıtaya yazarız ferman

Bu derin yaranın ilâci barış
İyide, güzelde olmalı yarış
Türkoğlu yurdundan vermez bir karış
Kıbrıs Türk'tür; Türk kalacak her zaman!
Gitti bu uğurda on binlerce can...

Vazgeç düşmanlıktan insanca yürü
Türklüğün şiarı barış, hoşgörü...
Yol gösterir yine Türk'e gökbörü
Kıbrıs Türk'tür; Türk kalacak her zaman!
Ayaklanır dağlar, köpürür umman...

Şahlanır Türklüğüm, inancım diri
Çağlayan bir nehir; Türk dönmez geri
Bin beş yüz yetmiş bir yılından beri
Kıbrıs Türk'tür; Türk kalacak her zaman!
Ulu atalardan kutlu armağan...

Ey Yunan, akıllan; Şımarma öyle!
Atatürk nerede doğdu, bir söyle!
Tekrar şahlanırsız azarsan böyle
Kıbrıs Türk'tür; Türk kalacak her zaman!
Selânik'te doğdu büyük komutan...
Âleme nizamdır Türk'ün emeli
Esiyor dünyada Türklüğün yeli
Kırarız bayrağa uzanan eli
Kıbrıs Türk'tür; Türk kalacak her zaman!
Türk'ün kükreyişi dillerde destan...

Kıbrıs Türk'ü, "Kazak", "Kırgız"... bir kökü
Gelir "Özbek", "Türkmen" dillerde türkü
Azerbaycan Türk'ü, Türkiye Türk'ü
Kıbrıs Türk'tür; Türk kalacak her zaman!
Yedi Türk devleti, Uluğ Türkistan...

Kökü en derinde, arzla bir yaş
Arşla kucaklaşır Türklüğün başı...
Yıldırımaz kimse Rauf Denктаşı
Kıbrıs Türk'tür; Türk kalacak her zaman!
Hür yaratmış Türk'ü yüce Yaratan...

Lefkoşe, Magosa, Beşparmak dağı...
Bir cennet misali bahçesi, bağı...
Tomurcuklanıyor Türklüğün çağı
Kıbrıs Türk'tür; Türk kalacak her zaman!
Yüreklerde açan bir bağ-ı cinan

Barış çiçekleri dağda, ovada..
Huzur rüzgârları eser yuvada
Güvencemiz asker yerde, havada...
Kıbrıs Türk'tür; Türk kalacak her zaman!
Havası kahraman, suyu kahraman...

Ey yavru vatanım, ey zümrüt ada!
Ayırmasın bizi Cenab-ı Huda!
Ozantürk'üm büyür bendeki sevda
Kıbrıs Türk'tür; Türk kalacak her zaman!
Türkiye'nin canı, benzersiz canan...

OZANTÜRK (Bayram DURBİLMEZ)

Doç. Dr. Bayram Durbilmez, 16,5 X 23,5 santim ölçülerinde, 255 sayfalık Türk Dünyası Kültürü isimli eserini; ‘Türk Dünyası Kavramı’ nı ilk kullanan, ömrünü Türk Dünyası’na vakfeden ve ‘Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı’ nı kurarak, Türk Dünyası Kültürü araştırmalarına sağlam köprüler kuran Prof. Dr. Turan Yazgan Hocamızın aziz ruhuna saygıyla ithaf ediyor. Öyle görünüyor ki, Doç. Durbilmez, Turan diyarlarının ‘Turan Ata’sına lâyük bir eser sunabilmek için emek sarf etmiş, titizlikle çalışmış, engin ve geniş bilgiler elde etmiş.

Devam edeceği anlaşılan serinin ilk kitabı; Destanlar, Mitolojik Renkler ve Sayılar, Sözlü Tarih ve Âşık Edebiyatı, Bilmeceler Kültürü, Atasözü Kültürü, Evlenme Kültürü, Halk Bilimi Çalışmaları başlıklarını taşıyan yedi bölümden oluşuyor.

‘Destanlar’ başlığı altında; Kırgız Türklerinin Manas Destanı ve Hakas Türklerinin Huban Arığ Destanı merkeze alınarak destanlarda Türk kültürü unsurları, at ve atçılık, tuğ-bayrak, din ve inançlar, alkışlar (1), kargışlar(2), halk dansları, tören, eğlence ve düğünler, halk hekimliği, dokuz sayısı, simgeler, ‘Halk felsefesini oluşturan irfan pınarı’ olarak vasıflandırılan Atasözleri, deyimler hakkında bilgiler veriliyor.

Trakya ve Balkanlarda Türk varlığının oluşumu ile alakalı bilgilerle başlayan İkinci bölümde; renkler ve sayılarla alakalı ilgi çekici bilgiler bulunuyor.

Üçüncü bölümde sözlü târih ve âşık edebiyatı, Kıbrıs’ta destanlar yazan Türk Mukavemet Teşkilatı ekseninde inceleniyor. Türk dünyasındaki gezi, Kazakistan başlığı altında bilmeceler kültürü ile de-

vam ediyor. Bilmeceler, toplumun ortak kültür ürünleridir. Bu kültürle birlikte ‘bilmeceler geleneği’ oluşmuştur. Masallarda, hikâyelerde, türkülerde ve destanlarda bilmecelere rastlanır. Kahramanların aklı ve zekâsı, bilmecelerle ölçülür. Genç kızlar eşlerini seçerlerken bilmecedan faydalanırlar. Bilmeceler hem şiir hem de nazım şeklindedir.

Yazar, atalarımızın gözlem ve tecrübelerini aktaran atasözleri incelemesine giriş için Yozgat yöresini tercih etmiş. Bu bölümde, paketi açılmamış, gümrüğü alınmamış, düşündürdü ve tebessüm ettiren atasözleri var:

Çok söyleyen çekilmez, yalçın kaya yıkılmaz.

Damlaya damlaya göl olur, damlacıktan sel olur.

Dil ile bağlanan, diş ile çözülmez.

Erinene eşik duvar.

İki kılıç bir kına sığmaz.

Ve daha niceleri...

Bu atasözlerinin benzerleri Kaşgarlı Mahmud’un ölümsüz eseri Divânü Lügati’t-Türk’de de vardır. Aynı atasözlerine Türk dünyasının değişik bölgelerinde rastlanmaktadır.

Atasözleri de, bilmeceler de türküler, mâniler gibi gezinip durmuşlardır. ‘Doğudan batıya mı, batıdan doğuya mı?’ diye sormaya gerek yok. Türk dünyası bir bütündür. Ayrılmaz. Bardaktaki çay gibidir. Sormak kimsenin aklına gelmez: ‘Dem mi önce konmuştur, kaynar su mu?’ Bardaktaki su ile dem de ayrılmaz. Türk dünyası gibi...

Evlenmek... İslamiyet’in emridir. Türkler Müslüman olmadan önce de evlilik müessesesine saygı gösterirlerdi. Bu özellikleri yanında tek tanrıya inanmaları, domuz beslememiş olmaları, vatan sevgisi, devlet büyüklerine itaat, dua, zinanın ayıplanması, sebepsiz yere adam öldürmenin yasaklanması, kadınlara değer verilmesi, misafirperverlik ve sayıları 100’e yakın müşterek özellikler incelenirse, Türklerin târih sahnesine Müslüman olarak çıktıkları anlaşılır. Takma baş, çakma akıl, bu hakikati anlayamaz.

Eserin yedinci ve son bölümünde eski Yugoslav-

ya ülkeleri örnek alınarak Türkiye’de Türk dünyası halk bilimi çalışmaları hakkında bilgi veriliyor. Halk kültürünün ana unsurları olan folklor, halk şiiri, inanışlar, giyim-kuşam, beslenme, halk anlatıları, töre, oyun, eğlence, spor, tiyatro gibi konular, en ince tıg ile dantel örer gibi, el emeğinin-göz nurunun ürünü muhteşem bir eser meydana getirilmiş.

Kitabın 242-255. sayfaları, ‘dizin’ bölümünü oluşturuyor. Eserde bahsi geçen coğrafi bölgeler, Türk toplulukları, Türk kültürüne hizmet eden şahıslar, kültür unsurları, yazarlar, Türk Cumhuriyetleri, Türk boyları, ozanlarımız, âşıklarımız, Türkçenin şiveleri, şehirler, destan ve efsâne kahramanları, yayın organları, halk kültürü araştırmacıları ve ilim adamları, tekkeler, müzik âletleri ve Oğuz boyları hakkındaki bilgilere kısa yoldan ulaşmak isteyenlere büyük kolaylık sağlıyor.

Türk Dünyası Kültürü ile alakalı diğer bilgileri de ihtiva edecek ciltler tamamlanınca, hazine değerinde bir ‘Külliyat’ meydana gelecektir. Böylece ‘sözlü edebiyat’ olarak başlayan kültür zenginliklerimiz; mûsikîsi, destanları, efsâneleri, masalları, mânîleri, tekerlemeleri, bilmeceleri ve halk kültürünün diğer unsurları, kayıt altına alınacak, unutulmaktan, kaybolmaktan kurtarılacaktır.

(1)Alkış: Dua

(2)Kargış: Beddua

Bayram Durbilmez, Türk Dünyası Kültürü-1, Ötüken Yayınları, 2017.

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A. Ş. İstiklal Caddesi, Ankara Han Nu: 63/3 Beyoğlu 34433 İstanbul Telefon: 0.212- 251 03 50 Belgegeçer: 0.212-251 00 12 e-Posta: otuken@otuken.com.tr www.otuken.com.tr

Doç. Dr. BAYRAM DURBİLMEZ: 1968 yılında Yozgat’ın Sorgun ilçesine bağlı Taşpınar köyünde doğdu. İlk ve ortaokulu Sorgun’da, liseyi Yozgat’ta, yükseköğrenimini Kayseri Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde tamamladı. 1991’de araştırma görevlisi, 1999’da öğretim görevlisi, 2009’da yardımcı doçent, 2010’da doçent oldu. Hâlen Türk Halk Bilimi öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı’nın desteğiyle Azerbaycan’ın başşehri Bakü’de bulunan Azerbaycan Nâzırlar Kabinenti Halk Tasarrufatını İdare Etme Enstitüsü’nde (1993-1994) ve Ahmet Yesevi Vakfı’nın desteğiyle Kazakistan’ın Türkistan, Kentav ve Çimkent şehirlerinde bulunan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi’nde (1999- 2000) misâfir öğretim üyesi olarak çalıştı. Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, KKTC, Tataristan / Rusya, Yakutistan / Rusya, Altay Cumhuriyeti / Rusya, Kırım / Ukrayna, Romanya, Almanya, Polonya, Rusya gibi pek çok ülkede de araştırmalar, incelemeler yaptı. Yurt içinde ve yurt dışında 50’den fazla ilmî makalesi yayımlandı. Yurt içinde ve değişik ülkelerde yapılan millî ve milletlerarası kongrelerde 100’e yakın bildiri sundu. Âşık Edebiyatı, Tekke / Derviş Edebiyatı, Türk Dünyası Halk Bilimi ve Türk Dili konularında 12 araştırma-inceleme kitabı, 14 ortak kitap / kitap bölümü yayımlandı.

Kitap hâlinde yayınlanmış eserlerinden bâzıları: *Gelenekli Türk Anlatıları, *Türk Dünyası Kültürü, *Âşık Edebiyatı ve Taşpınarlı Halk Şairleri, *Âşık Hasretî’nin Şiir Sanatı, *Âşık Hasretî’nin Atışma Sanatı Üzerine Bir İnceleme, *Karslı Âşık Murat Çobanoğlu / Hayatı, Sanatı ve Eserleri, *Âşık Türkmenoğlu / Hayatı ve Şiir Sanatı Üzerine Bir İnceleme, *Sorgunlu Sıdkı Baba Dîvânı: İnceleme - Metinler, *Kayserili Halk Şairlerinin Şiirlerinde Kıbrıs, *Âşık Meydanî / Hayatı, Sanatı, Şiirlerinden Örnekler, *Vefatının 15. Yıldönümünde Yozgatlı Âşık Türkmenoğlu, *Ozan Gürbüz Değer, Hayatı, Sanatı, Şiirlerinden Örnekler, *Üniversiteler İçin Dil ve Anlatım: (H. Yeniçeri, U. Çakır, S. Koç ve K. Deniz ile) *Türk Dilinin ve Edebiyatının Yayılma Alanları / Bilgi Şoleni Bildirileri (N. Özkan ile) *Destanlarla Erzincan (B. S. Özsoy ve N. Aslan ile).

Evli ve iki evlat babası olan Doç. Dr. Bayram Durbilmez’in, akademik çalışmalarından başka kültür ve sanat ağırlıklı çeşitli kitapları ve makaleleri de mevcuttur. Araştırma-inceleme çalışmalarından dolayı pekçok ödüle lâyık görülmüştür.

Kaynak:<http://www.oncevatan.com.tr/turkdunyasi-kulturu-makale,40966.html>

Giriş

Türk Dünyası, 11. ve 12. yüzyılda gerçekleşen büyük Oğuz göçünün ardından, birbirinden farklı coğrafyalar içerisinde evrim gerçekleştiren Türk kültür havzalarına hayat vermiştir. Anadolu ve Türkistan, Türk kültürünün hayat bulduğu muhtelif coğrafyalar açısından birer merkez işlevi üstlenseler de; Balkanlar, Doğu Avrupa, Kırım, Başkurdistan ve benzeri coğrafyalar, bazen bu merkez havzalarla irtibatlı bazen de müstakil bir şekilde Türk kültürünün yaşandığı yerler olmuştur.

21. yüzyılda Türk Dünyası'na genel bir bakış atıldığında, yüzyılların Türk tarihine dayattığı olay ve olguların etkisiyle siyasi açıdan mozaik bir yapı teşkil ettiği görülmektedir. Ancak kimisi yüzlerce, kimisi binlerce yıl önce birbirinden ayrılmış olan Türk topluluklarının dimağlarında yaşattıkları somut ve somut olmayan kültürel miras, hala yekvücut bir kültür havzasının varlığından haber vermektedir. Bayram Durbilmez tarafından kaleme alınan “Türk Dünyası Kültürü-I” başlıklı eser, Türk Dünyası'nın muhtelif coğrafyalarının esasında aynı kültürel unsurları muhafaza ettiklerini gösteren sayısız kanıtı bir arada sunmaktadır.

Mevcut siyasi ve kültürel konjonktür göz önünde bulundurulduğunda, başlangıçta “Türk

Dünyası Kültürü” deyişi hakkında bazı şüphelerin hasıl olması söz konusu olabilir. Ancak Durbilmez (2017)'in her bir bölümde farklı kültür unsurlarını ve farklı coğrafyaları merkeze alarak düzenlediği eser, “Türk Dünyası Kültürü” ifadesine okuyucuyu kesinlikle ikna etmektedir. Durbilmez (2017), Türk dünyası kültürünün bileşenlerini şu şekilde belirtmiştir:

“Değişik lehçe, şive ve ağızları olsa da ortak bir dil (Türkçe), uygulandığı yörelere ve ülkelere göre çeşitlense de ortak özellikler taşıyan töre, gelenek ve görenekler; din ve ahlak anlayışları; kabuller ve inanışlar; törenler ve davranışlar; üretim ve tüketim biçimleri, sanat ve edebiyat, tarih şuuru ve birlikte yaşama kültürü gibi değerler birliğinden oluşan Türk kültür dünyası, Türk dünyası kültürünü oluşturur” (Durbilmez 2017: 15).

Kitap yedi bölüm, önsöz ve dizin bölümlerinden oluşmaktadır. Ayrıca her bölümün sonunda o bölüm ile ilgili kaynakça sunulmuştur. Bölümler birbirinden farklı konularla ilgili olup, her biri yazarın daha önceki çalışmalarının düzenlenmesiyle oluşturulmuştur. İlk bakışta bölümler başlıklar açısından birbirinden kopuk bir yapıda görünse de; okundukça, tüm bölümlerin yazarın “Türk dünyası kültürü”nü tanımlarken kullandığı unsurların altını dolduran bir anlayışla ele alındığı anlaşılmaktadır. Bahsi geçen yedi bölümde

“destanlar”, “mitolojik renkler ve sayılar”, “sözlü tarih ve aşık edebiyatı”, “bilmece kültürü”, “ata-sözü kültürü”, “evlenme kültürü” ve “Halk Bilimi çalışmaları” konu edilmiştir.

Kitabın birinci bölümünde “destan kültürü” işlenmiştir. Bu bağlamda Manas Destanı’nda yer alan Türk kültürü unsurları ile Hakas Kadın Yiğitlik Destanları’ndan Huban Arığ’da yer alan mitolojik “dokuz sayısı” konu edilmiştir. Manas Destanı’ndaki Türk kültür unsurları, maddi kültür; din ve inanışlar; sözlü edebiyat; düğün, eğlence ve yarışma kültürü; diğer gelenek ve uygulamalar; onomastik ve halk hekimliği başlıkları altında incelenmiştir. Yazar Manas Destanı’nda bahsi geçen alanlardaki kültür unsurlarını ayrıntılı bir şekilde ele alarak, bu kültür unsurlarının Türk Dünyası’nın muhtelif coğrafyalarında yaşayan izlerine de ışık tutmaktadır. İşlenişin bu yapısı, yazarın Türk Halk Bilimi alanına hâkimiyeti ile birleşince Türk Dünyası’nın barındırdığı müşterek kültür olgusunu yansıtmaya bakımından, okuyucu üzerinde kitabın yazılış amacına uygun bir tesir yaratmaktadır. Huban Arığ ile ilgili kısımda ise Manas Destanı’ndan farklı olarak yalnızca mitolojik dokuz sayısına odaklanılmıştır. Dokuz sayısının, destanda geçtiği kısımlar ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve Türk dünyası halk inanışları ile ilişkisi kurulmuştur.

Kitabın ikinci bölümünde ise mitolojik renkler ve sayılar konu edilmiştir. Mitolojik renklerin incelenmesinde özellikle Batı Trakya Türk Halk Kültürü merkeze alınmıştır. Her ne kadar Batı Trakya merkezli bir sunum gerçekleştirilse de; yazar konunun eksenini Türk Dünyası’na taşıyan bir perspektifle ele almıştır. Türk kültür dünyasına mensup toplulukların, Türk mitolojisinden günümüze ulaşan renk simgecilik konusunda taşıdıkları benzer nitelikler Batı Trakya Türk varlığı özelinde vurgulanmıştır. Bu bölümün “sayılar” ile ilgili kısmında ise “Nahçıvan Türk Halk İnanışlarında Mitolojik Sayılar” başlıklı bir çalışmaya yer verilmiştir. Bu kısımda üç, dört, yedi ve kırk sayılarının Türk halk inanışındaki yeri örnekler üzerinden irdelenmiştir.

“Sözlü tarih ve aşık edebiyatı” başlığını taşıyan üçüncü bölüm için seçilen örnek olay ise Türk tarihinin yakın bir sayfasından seçilmiştir. Bu bölüm-

de yazar yeni yeni değer kazanmaya başlayan sözlü tarih çalışmalarına değinmiş ve aşık edebiyatını da kapsayacak şekilde Türk Mukavemet Teşkilatı’nı konu edinmiştir. Kıbrıs Türkleri’nin maruz kaldığı zulüm ve katliamlar ile gerçekleştirilen direniş ve savunmanın sözlü tarih ve aşık edebiyatı üzerindeki yansımaları örnek çalışmalar üzerinden ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur. Yazar bu bölümde diğerlerinden farklı olarak, ele alınan coğrafya ve konunun tarihi ile ilgili olarak da teferruatlı bilgiler sunmuştur.

Dördüncü bölüm Türk Dünyası’ndaki bilmece kültürü üzerinedir. Yazar, diğer bölümlerde olduğu gibi burada da örnek bir Türk kültür coğrafyası özelinden, tüm Türk dünyasına atıflarda bulunmak suretiyle konuyu işlemiştir. Bu bağlamda özellikle ele aldığı coğrafya Kazakistan olmuştur. Bilmece sorma geleneğinin tüm Türk dünyasında çok benzer özellikler taşımasından yola çıkarak bu geleneğin; Türklerin bir arada yaşadıkları ve henüz göçlerle dünyanın farklı coğrafyalarına yayılmadıkları bir dönemde oluşmuş ve gelişmiş olma ihtimaline vurgu yapılmıştır. Yazar ayrıca bu konuda yapılacak olan çalışmaların, Türk kültürünün yayılma alanlarıyla ilgili olarak da önemli bulgular sunacağını belirterek sonraki çalışmalar açısından da yol göstermiştir.

Kitabın en etkileyici bölümlerinden birisi “ata-sözü kültürü”nün ele alındığı beşinci bölümdür. Bu bölüm kendi içinde iki kısma ayrılmaktadır; “Yozgat yöresinden derlenen atasözlerinin DivanuLügati’t-Türk ve Türk dünyasındaki benzerleri” ile “Türk dünyası atasözlerinde barış ve hoşgörü”. Yazar ilk kısımda başlıktan da anlaşıldığı üzere Yozgat yöresinden hareketle, henüz Türk varlığının çok uzak coğrafyalarla birbirinden ayrılmadığı bir dönemde Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan DivanuLügati’t-Türk adlı eserdeki ortak atasözlerini tespit etme işine koyulmuştur. Yaklaşık bin yıl önce kaleme alınan ve Türk kültürü açısından hazine niteliğindeki bir eserde yer alan çok sayıda atasözünün, bugün hala Anadolu’da yaşadığını görmek büyük bir heyecan yaratmaktadır. Bu atasözlerinden bazılarını şunlar örnek olarak sunulabilir:

“Birin birinmingbolur, tama tamakölbolur” (DivanuLügati’t-Türk III, 360)/ “Birer birer bin

olur, damlıya damlıya göl olur” (Yozgat) (Durbilmez, 2017, s.150).

“Közden yırasaköngülden yeme yırar” (DivanuLügati’t-Türk III, 366)/ Gözden yırar olan gönülden de yırar olur” (Yozgat) (Durbilmez, 2017, s. 151).

“Tagtagkakawuşmas, kişi kişikekawuşur” (DivanuLügati’t-Türk I, 153; II, 103)/ Dağ dağa gavişmaz, adam adama gavişır” (Yozgat) (Durbilmez, 2017, s.151).

DivanuLügati’t-Türk’te yer alan atasözlerinin yanı sıra Türk Dünyası’nda yaygın olarak kullanılan başka atasözleri ile Yozgat’ta tespit edilen atasözleri arasındaki benzerlikler de vurgulanmıştır. Özellikle atasözlerinin barındırdığı bu müşterek yapı “Türk Dünyası Kültürü” ifadesinin ne kadar somut bir gerçek olduğunu yansıması bakımından önemlidir. Bu bölümün ikinci kısmında ise Türk Dünyası atasözlerinde geçen barış ve hoşgörü anlayışı vurgulanmıştır. Bu konuda özellikle barış, uzlaş, sabır, tatlı dil, iyilik, bağışlama, dostluk, özeleştir, iyi niyet, merhamet, umut ve eğitim temaları ile ilgili atasözü örneklerine yer verilmiştir.

Kitabın altıncı bölümü “evlenme kültürü”ne ayrılmıştır. Yazar bu bölümde Türk Dünyası’nın ve Tataristan’ın tanınmış bilim, kültür ve sanat adamlarından biri olan Alimcan İbrahimov’un “Tatar Hatını Niler Kürmiy” başlıklı eserini inceleyerek evlenme kültürü ile ilgili çıkarımlarda bulunmuştur. Bu bağlamda evlenme biçimleri, düğün hazırlıkları, evlenme aşamaları ve düğün sonrası ile ilgili bulgular derlenmiş ve Türk Dünyası’nda evlenme kültürü ile ilgili ortak unsurlara vurgu yapılmıştır. Bu konudaki ortak unsurların Türk kimliğinin oluşmasını sağlayan unsurlardan birisi olduğu belirtilmiştir. Alimcan İbrahimov’un tüm eserlerinin Türkiye Türkçesi’ne çevrilmesi gerektiğini belirten yazar, böyle bir girişimin Tatar Türkleri ile Türkiye Türkleri arasındaki ortak kültür unsurlarının anlaşılmasına katkı sağlayacağını belirtmektedir.

Kitabın son bölümü, yazarın çalışma alanı olan “Halk Bilimi Çalışmaları”na ayrılmış olup, özellikle bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacılara hitap etmektedir. “Türkiye’de Türk Dünyası Halk Bilimi Çalışmaları: Eski Yugoslavya Ülkeleri Örneği” başlığı altında düzenlenen bölüm, bu konuda

yapılan çalışmaların bir tasnifinden oluşmaktadır. Yazar, bu bölümün hazırlanma sebebinin, bu alanda neler yapılması gerektiği konusunda yol göstermek olduğunu belirtmiştir. Halk bilimi alanında gerçekleştirilen kitap/tez, makale, bildiri vb. çalışmalardan derlenen örnekler ve konuları bu bölümde sırasıyla ele alınmıştır.

Durbilmez (2017)’in eseri, başlığından da anlaşıldığı üzere bir serinin ilk kitabı olarak tasarlanmıştır. Kültürü oluşturan unsurların çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda devam kitabında/ kitaplarında diğer kültür unsurlarının da ele alınacağı düşünülebilir. Bağımsız Türk devletleri, muhtariyet sergileyen Türk bölgeleri ve farklı ülkelerin sınırları içerisinde kalmış olan Türk kültür havzalarının esasında yekpare bir nitelik sergilediğini gösteren çok sayıda kuvvetli delili bir arada sunan eserin, Türk kültür birliği yolunda atılan önemli adımların gerçekleştiği bir dönemde önemli bir boşluğu doldurmakta olduğu söylenebilir.

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi ve Türk Akademisi’nin çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda; Durbilmez (2017)’in her bölüm sonunda sunduğu önerilerin kıymeti daha da artmaktadır. Ortak kültür unsurlarının farkına varılması, bunların geniş kitlelere duyurulması ve özellikle yeni nesillere hitap eden öğretim programlarında genç dimağlara işlenmesi gibi hususlar etkili kullanıldığında Türk Dünyası’nın geleceğini şekillendirme hususunda güçlü enstrümanlar sağlayacağı söylenebilir. Türk topluluklarının arasına giren binlerce kilometreye ve yüzlerce/binlerce yıla rağmen ve Türk Dünyası’nın mevcut konjonktür içerisinde sergilemiş olduğu bölünmüş yapıya karşın; bu kitap, ortak kültürel unsurların varlığı noktasında ümitvar olunması gerektiği ile ilgili güçlü argümanlar sunmaktadır. Eser, sadece Halk Bilimi ile ilgilenenlerin değil, Türk Dünyası meselesine kafa yoran bilim adamı alandan araştırmacıların ve genel okuyucuların faydalanması gereken bir nitelik arz etmektedir.

Kaynak:

Bayram Durbilmez, Türk Dünyası Kültürü-1, İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş., 2017, 255 Sayfa, ISBN: 978-605-155-618-5.

Kıbrıs'ın Türkler tarafından fethedildiği 1571'den günümüze kadar, Türk kültür ve edebiyatının varlığını sürdürdüğü 'Kıbrıs Türk edebiyatı', Cumhuriyet'ten bu yana Türk edebiyatının bir uzantısı olarak görülmektedir. Edebi akımlar ve öbekleşmeler içinde bulunan siyasî ve sosyal durumlar Kıbrıs'a hep yansımıştır.

Yüzyıllar içinde divan tarzının yanı sıra halk edebiyatının güzel örnekleriyle karşılaştığımız Kıbrıs'ta, Namık Kemal'in 1873-1876 yılları arasında Mağusa'da sürgün kalması, Kıbrıslı Türk gençlerini yeni Türk edebiyatı yolunda yetiştirmesi, Kıbrıs Türk edebiyatı için bir dönüm noktası olmuştur.

Namık Kemal'in öğrencilerinden Kaytazzâde Mehmet Nazım, Kıbrıs Türk Edebiyatı'nın ilklerinden roman ve şiir alanında eserlere ilk imza atanların başında gelmektedir. 1928'de Türkiye'deki harf devrimine paralel Kıbrıs'ta da Latin harflerine geçilmiş bu şekilde çağdaş-yeni edebiyat üstünlüğü tamamen kurulmuştur.

Kıbrıs Türk Edebiyatı'nda Namık Kemal, Tevfik Fikret, Yahya Kemal, Orhan Veli, Fazıl Hüsni Dağlarca'nın etkisinde eserler veren Kıbrıslı şairler arasında Kıbrıs Türk kültür ve edebiyatına önemli katkı koyan şair ve yazar Harid Fedai de görülmektedir.

Kıbrıs'ta oluşan bu yeni Kıbrıs Türk edebiyatının Anadolu'da olduğu gibi Türk halk şiirinden renkler taşıması doğal bir olgudur. Aynı zamanda önemli bir halkbilimci olan Kıbrıslı şair Harid Fedai'nin halk şiiri edasıyla söylediği;

Balcalı'da bir kadın sevdim
Amma kadınların en güzeli
Balcalı'da bir kadın sevdim
Ak göğüste nokta benler dizili
deyişi, nasıl Karacaoğlan edasını sezdiriyorsa;
İğde dallarında çiçek sevinci
Hurmalar salkım- saçak
Düş yollara ipek hanım
Sevda zamanıdır,
Yüreklerimiz sımsıcak!

gibi söyleyişi ve;
Gözlerine yansımış bileyim bizim illeri
Demidir peşpeşe gelsin Rumeli Türküleri
gibi deyişler de Türk halk şiirinin önemli etkilerinin işaretlerindedir.

Doksan iki Ankara'sında
Hıdırellez'in hemen sonrası
Doğa düğüne durmuş...
Felek zor görür böyle bir baharı...
deyişi nakış nakış halk bilimi motifleriyle süslenmiş rahat bir anlatımın az bulunan ifadesidir.

Hele Kıbrıs'ın zor günlerinde kaleme aldığı bir şiirindeki:

Ateş misin, külü tutmuş kor musun,
Beni böyle boynu bükük kor musun!
söylemi sözün bittiği yerin en güçlü tanımıdır.
Tek şiir kitabı Koza'da, sade bir dil kullanan Harid Fedai, sözcüklerin ses ve anlam değerlerinin yanı sıra müzikaliteden de önemli ölçüde yararlanmıştı.

Gelenek ile çağdaş şiir arasında önemli bir köprü görevi üstlendiğini hissettiren Harid Fedai'nin Koza adlı eseri, 'Sanki dağ pınarının taşlardaki yankısı / Ses olmuş da akıvermiş içime' gibi deyişleriyle halk şiiri estetiğinin farklı şekillerde ifadesini sergilemektedir. Harid Fedai, şiirlerinde halk kültüründen önemli ölçüde etkilenmiş, bazı semboller, modern bir anlayışla ifade etmiştir.

Ahmet Üngüder'in bir yazısındaki "Kıbrıs'ta I. ve II. Yeni şairlerinin serbest veznin etkisinde şiirler kaleme alınırken, Harid Fedai'nin bir yandan halk ve divan şiirinden, bir yandan da Yeni Türk Edebiyatı şairlerinden beslenerek bir sentez kurması, onu Kıbrıs'taki geleneği reddeden veya ondan uzaklaşan diğer şairlerden ayırmaktadır." İfadesi yerinde bir saptama olarak görülmektedir. Dikkat edilirse araştırmalarının önemli bir bölümünün, hep eski Türkçe ve Arapça kaynaklı kültürel çalışmalara yönelik olduğu görülür.

Çünkü İstanbul Üniversitesindeki Türk Dili ve Edebiyatı eğitiminin onda güçlü bir divan edebiyatı temeli oluşturduğu bilinmektedir. Özellikle Türk edebiyatında geleneği sürdüren, Yahya Ke-

mal Beyatlı'dan etkilenen Kıbrıslı şairler bu yönde çok sayıda şiir yazmışlardır. Bugün adada serbest nazım biçimi kullanmakla beraber, Harid Fedai gibi modern şairlerin eserlerinde aruz geleneğinin devam ettiği görülmektedir.

Koza'nın sunuş yazısında "Geçmiş bilmeden 'iddialı' olmaya kalkışmanın da temelsizliğine inananlardanım" diyen Fedai'nin modernizme uyarlanmış şiirlerinde, divan ve halk şiiri estetiğinin farklı şekillerde ifadesiyle karşılaşırız. Şiirleri için, eski kültürden etkilenme ve eski kültürden devşirdiği bazı sembolleri, modern bir anlayışla ifade ettiğini söylemek yanlış olmaz. Fedai'nin şu sözleri onun gelenekten beslendiğini, geleneğe sırtını dönmediğinin güzel bir ifadesidir: "Geleneği ve onun içerdiği bütün birikimi bilmek, yaratıcılığı harekete geçirmenin ve özgünlüğün temel koşuludur"

Kıbrıs Türk'ünün Rumlara karşı siyasi mücadelesinde, Bayrak Radyosu'nun ve Bayrak Televizyonu'nun kuruluş sürecinde etkin kimliği ile öne çıktığı görülen, 'Kıbrıs' denince akla ilk gelen birkaç isimden biri olan Harid Fedai, "400 küsur yıllık özgün bir Kıbrıs Türk kültürü var. Bu kültürün asimile edilmesine hiç izin vermeyelim. Sahip çıkalım ve geliştirelim" diye gençleri öğütlemiş; şiirlerinde Kıbrıs temini hep ön planda tutmuştur. O, her şeyden önce, özellikle Kıbrıs Türk Kültürü üzerine yaptığı araştırmaları ve şiirleriyle tanınmıştır.

Türk Bankası Kültür-Sanat Ödülü'nü (Haşmet Gürkan'la birlikte) Şubat 1987'de, İstanbul Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi Bilim Ödülü'nü ise Ekim 1998'de alan Harid Fedai, 1985'den bu yana Kıbrıs, Türkiye ve çeşitli ülkelerde ulusal ve uluslararası birçok kongre ve toplantılara katılarak çoğu Kıbrıs özeline yönelik bildiriler sunmuştur.

Şiirlerinden seçkin bir demeti Koza (1997) adlı kitapta toplayan Harid Fedai çeşitli gazete ve dergilerde 'Ahmet Peykan' takma adıyla taşlama/mizah şiirleri yayımlamış.

Hakkında Erdoğan Üniversitesi tarafından yapılan "Harid Fedai Armağanı -İnce bir adamın uzun hikayesi" bir vefa borcunun ifasıdır.

Toplumun içinde öne çıkmış öyle kimlikler var

ki, sonsuzluğa göçtüklerinde arkalarında bıraktıkları boşluğun doldurulamayacağı acısını da yataşatırlar bize...

Bunlardan biri de 400 küsur yıllık özgün bir 'Kıbrıs Türk kültürü' var. Bu kültürün asimile edilmesine hiç izin vermeyelim. Sahip çıkalım ve geliştirelim" diye gençleri öğütleyen, her mekânda, 'Kıbrıs Türk Edebiyatı' diye özgün bir edebiyatın var olduğunu savunan, kanıtlayan, bu edebiyatı eserleriyle zenginleştiren Kıbrıslı Türk aydını kadim dostum Harid Fedai idi. Ruhu şad olsun.

SİTEM

Utku günlerinin anısı diye
Torunlardan torunlara nakledilir bu hikâye:
Baf kapısı'nda tam beş bin öfkeli kâfir
İğne atsan yere düşmez
Ve çan çağrularına uyanlardan biri,
Yorgallides nam balligari
Naralanır, küfrü basar.
Ve çok geçmez,
Namlılardan kasap-,başı karabardak
Ossaat önün keser...
Bileğe bilek, yüreğe yürek gerek.
Hasan'ımın malta bıçağı parlarken,
Gavur'un şımarığı az önce zırlarken,
Selameti kaçmada bulur.
Gök kubbeyi hepten kaplar naralar
Koca meydan şimdi bomboş.
Büyüğü küçüğü sırra kadem basar...
Ortada sadece iki kişi:
Biri kaçar, öteki kovalar.
Yorgallides düştü düşecek,
Karabardak ensesine üşüştü üşüşecek...
Devamlı üç mil koşarlar
Duyanlar hâlâ şaşarlar.
Gâvurda takatsiz adımlar,
Ama, İncirli'de panayır var.
Altına gizlenir de bir küfenin,
kurtulur elinden efenin...
o gün bugündür hikâye-yi Karabardak
dolaşır ev ev, çardak çardak...
"insanlar ölür, destanlar kalır."
Benim böyle nice yiğitlerim var:
Bıçak sallar, yumruk atar, nam alır...

Harid FEDAI